

Kulturhistorisk inventering

SÄFSNÄS KYRKOÅRD

Antikvarisk rapport 2016:28

Kulturhistorisk inventering

SÄFSNÄS KYRKOÅRD

Säfsnäs socken

Antikvarisk rapport 2016:28

FÖRFATTARE: Adam Moll

Dnr: 16/16

Foton: Där inget annat anges är foton tagna av
Adam Moll, Dalarnas museum

INNEHÅLL

INLEDNING.....	7
Bakgrund.....	7
Syfte.....	7
Användningsområden.....	7
Rapportens upplägg.....	7
Process och metod.....	8
Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar.....	8
KYRKOGÅRDEN I DAG.....	10
Bakgrund.....	10
Beskrivning av kyrkogården.....	12
Siktlinjer.....	13
Byggnader.....	13
Omgärdningar.....	14
Kulturhistorisk bedömning.....	16
HISTORIK.....	17
Socknen.....	17
Kyrkogården.....	19
Allmän kyrkogårdshistoria – Begravningar inuti kyrkobyggnader.....	21
Upplysningstidens hygienideal.....	21
Allmänna och enskilda gravar – begravningsplatser för vanliga människor.....	21
Den tidiga modernistiska kyrkogården.....	22
Upprepningens estetik.....	23
Sammanfattande kronologi för Säfsnäs kyrkogård.....	24
OMRÅDE A.....	26
OMRÅDE B.....	34
OMRÅDE C.....	42
OMRÅDE D.....	46
OMRÅDE E.....	52
OMRÅDE F.....	60
OMRÅDE G.....	66
OMRÅDE H.....	70
SAMMANFATTNING.....	72
KÄLLOR.....	73

INLEDNING

Bakgrund

På uppdrag av Gränge-Säfsnäs församling har Dalarnas museum genomfört en inventering av Säfsnäs kyrkogård. Arbetet genomfördes hösten och vintern 2016 av byggnadsantikvarie Adam Moll.

Syfte

Syftet med inventeringen är att undersöka på vilket sätt Säfsnäs kyrkogård och dess beståndsdelar är kulturhistoriskt värdefulla. Inventeringen skall utöver detta peka ut särskilt kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar för hänsynsfull hantering i framtida förvaltning av kyrkogården och dess kulturhistoriska värden.

Användningsområden

Inventeringen utgår ifrån en situation där allt fler gravvårdar återlämnas till Sveriges församlingar. För att en sådan utveckling skall kunna ske på ett hållbart sätt krävs rutiner för hur särskilt värdefulla gravvårdar skall hanteras i framtiden.

Med inventeringsrapporten som underlag kan församlingen upprätta en plan för vilka gravvårdar som bör bevaras, kan återanvändas och vilka som kan tas bort efter att de återlämnats till församlingen.

Rapporten kan utgöra ett underlag för ställningstaganden i en vård- och underhållsplan för kyrkogården. Bedömningar och riktlinjer skall ses som färskvaror som skall ses över och uppdateras kontinuerligt, minst vart tionde år.

Rapportens upplägg

Rapporten inleds med en översiktlig beskrivning av vad som finns på kyrkogården i dag, följt av en kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet. Därefter följer en kort historik som beskriver kyrkogårdens förflutna och karaktäriseringar av kyrkogårdens olika områden. Karaktäriseringarna beskriver och värderar kyrkogårdens olika områden. Rapporten avslutas med en sammanfattning.

Process och metod

Inventeringen började med ett omfattande fotograferingsarbete med syfte att studera och dokumentera kyrkogården. Alla områden på kyrkogården samt gravvårdar uppförda innan 1980 inventerades och dokumenterades genom fotografering.

Inventeringsarbetet skedde vid fyra tillfällen: 2016-10-06, 2016-10-19, 2016-11-28 och 2016-12-27.

Parallellt med inventeringsarbetet genomfördes en historisk efterforskning. Den historiska efterforskningen innefattade studier av äldre fotografier, kartor och handlingar rörande kyrkogården vid Landsarkivet i Uppsala tillsammans med litteratur om kyrkogården. Efterforskningen resulterade i rapportens historikkapitel.

Inventerings- och historiearbetet innefattade även ett referensgruppsmöte 2017-02-01. Genom referensgruppsmötet kunde Dalarnas museum införskaffa kunskap om lokala förhållanden så som personhistoria och människors relationer till kyrkogården i nära samarbete med intressenter från församlingen. Referensgruppsmötet tog form av en genomgång av kyrkogårdens historia och viktiga personer från Säfsbygden, tillsammans med en kort kyrkogårdsvandring.

Efter den inledande fasen med inventerings- och dokumentationsarbete, referensgruppsmöten och historiska efterforskningar bearbetades det insamlade materialet i en värderings- och urvalsprocess som beskrivs i nästa avsnitt samt i bilaga 1. Centrala gravvårdskommitténs *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*, Länsstyrelsen Dalarnas *Riktlinjer för kyrkogårdsinventering* samt Riksantikvarieämbetets *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval* har varit vägledande för värderings- och urvalsprocessen. Med tydlig redovisning av ställningstaganden och metoder hoppas Dalarnas museum vinna förankring hos framtida användare av denna rapport.

Alla moment i arbetsprocessen har genererat rapportmaterial, och själva rapportskrivningen bestod främst i att sammanställa de olika pusselbitarna. Arbetsprocessens sista moment var layout samt kart- och bildredigering.

Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Alla gravvårdar har kulturhistoriskt värde. Gravvårdar som besitter en eller flera av följande egenskaper är särskilt kulturhistoriskt värdefulla.

- Del av arkitektonisk helhet
- Gravvård i gjutjärn
- Gravvård i trä
- Hög ålder
- Gårdsnamn
- Konstnärlig utformning
- Rik inskription
- Personhistoria
- Lokal historia
- Lokalt material
- Lokalt hantverk
- Ovanlig på kyrkogården
- Titel

Med hög ålder menas gravvårdar uppförda innan 1930. Denna gränsdragning baseras på att den första av tre stora utvidgningar blev färdig 1929, samt på att relativt få gravvårdar finns bevarade från innan 1930. Tiden innan 1930 får alltså betraktas som kyrkogårdens äldre historia.

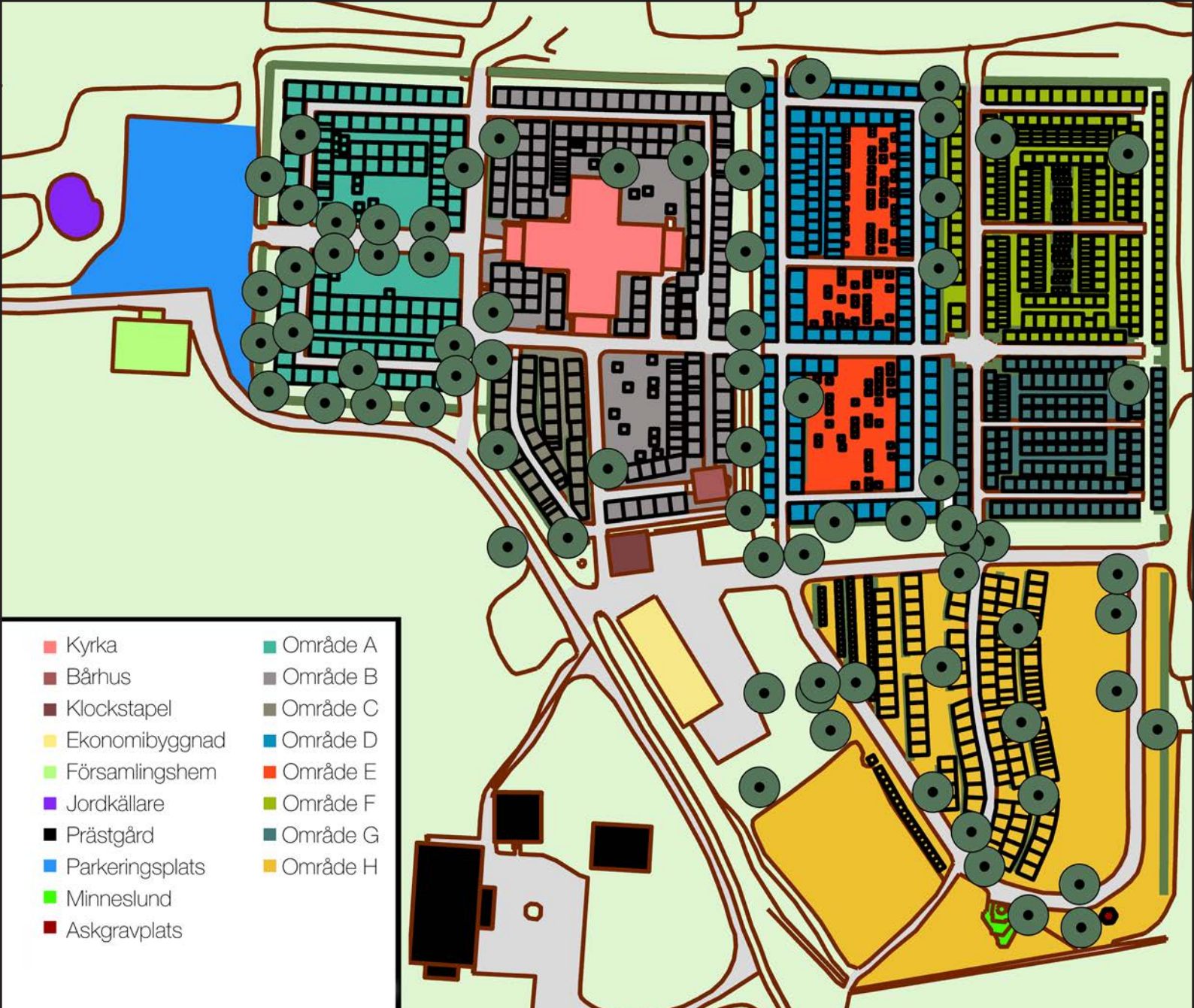
Den västra ingången till Säfsnäs kyrkogård.

Minnesmonument över Dag Andersson, av Lage Rapp.

Kyrkogårdens största lönn, med klockstapeln bakom.

Karta över Söfns kyrkogård och dess närmaste omgivning.

KYRKOGÅRDEN I DAG

Bakgrund

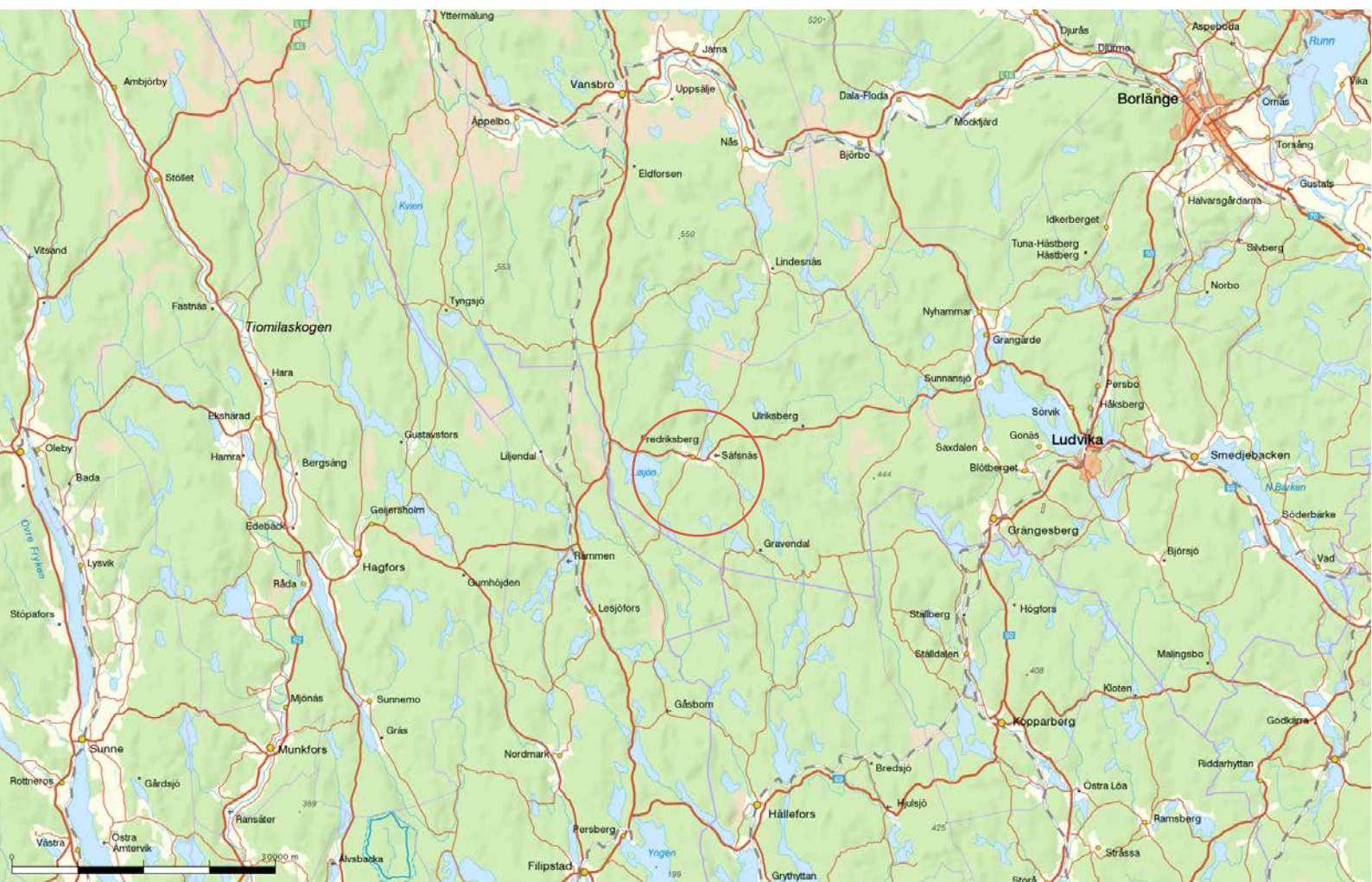
Söfns kyrkogård ligger i Söfnsbyn som är nära nog sammanvuxet med Fredriksberg. Kyrkogården är belägen i Söfns socken i Ludvika kommun, i sydvästra delen av Dalarna nära gränsen mot Värmland. Intill Söfnsbyn ligger Söfssjön, och trakten runt omkring är skogsrik. Själva Söfnsbyn består i dag till största del av fritidsbostäder som hör ihop med skidanläggningen Söfsen Resort.

Söfnsbyn tillhör Söfns socken och Gränge-Söfns församling.

Söfns kyrkogård ligger högt beläget i byns östra del, mitt i ett delvis hävdad och delvis igenvuxet beteslandskap. Intill, på en höjd, ligger den forna prästgården. Nedanför höjden finns den gamla sockenstugan, som i dag fungerar som församlingshem. Kyrkogårdens parkeringsplats är belägen norr om församlingshemmet.

Säsens kyrkogårds läge.

Fredriksbergs och Säsens läge i Dalarna.

Beskrivning av kyrkogården

Kyrkogården består, lite generaliserande, av fyra årsringar. Första årsringen är den äldsta delen som är belägen runt kyrkan, väster om den och direkt söder om den. Andra årsringen är *mellankyrkogården* som anlades direkt öster om de äldre delarna på 1920-talet. Den tredje årsringen är *östra kyrkogården* som anlades öster om mellankyrkogården på 1950-talet. Den fjärde årsringen är *södra kyrkogården* som anlades på 1970-talet söder om mellan- och östra kyrkogården.

Gamla kyrkogården (område A, B och C) består till största del av familjegravar längs en yttre ram av grusgångar, men det finns också några äldre linjegravar. Där finns en viss mängd större träd av medelhög ålder.

Mellankyrkogården (område D och E) består av två stora och ett litet kvarter. Längs grusgångarna, i kvarterens ytterkanter, finns familjegravar och i kvarterens kärna finns linjegravar och enkelgravar.

Östra kyrkogården (område F och G) består av fyra något mindre kvarter, där familjegravar finns i kvarterens ytterkanter längs gångvägarna och enkelgravar i kvarterens inre.

Södra kyrkogården (område H) består av vågformade rader med gravar i ett triangulärt fält som delas av med en grusgång i mitten. Stora delar av den reserverade marken saknar ännu gravar. I sydväst finns ett skogsområde som var tänkt som skogskyrkogård men som nu hör till den intilliggande minneslunden. På södra kyrkogården finns flera rader med urngravplatser, och nu också särskilda askgravplatser.

Från vänster syns klockstapeln, bårhuset och kyrkan som alla ligger uppe på en höjd.

Siktlinjer

Kyrkogården erbjuder utblickar mot prästgården på höjden i sydväst, och ut över odlingslandskapet väster och norr om kyrkogården. Från kyrkogårdens nedre östra del finns en värdefull siktlinje upp mot kyrkan, bårhuset och klockstapeln som alla ligger på en höjd och därmed tronar över horisonten. Från sagda höjd finns utblickar mot traktens skogtäkta berg i öster, och över östra och mellersta kyrkogården (område D–G).

Byggnader

På kyrkogården finns vid sidan av kyrkobyggnaden ett bårhus från 1853, en spånklädd klockstapel från 1771 samt en ekonomibyggnad från 1977 ritad av Åke Temneruds arkitektkontor. Väster om kyrkogården finns en äldre sockenstuga, nu församlingshem, från 1802.

Ingångar

Kyrkogården har fyra markerade entrépartier, belägna i väst och sydväst. I väst består entrén av två gråstensgrindstolpar som flankerar en öppning i linje med kyrkans västportal. Grindstolparna har gångjärn för dubbla grindar och stora sekundära lyktor högst upp. Ett likadant par grindstolpar fast utan lyktor finns söder om kyrkans västportal. Vid ekonomibyggnaden finns ett par grindstolpar med likadana lyktor som i väst men uppförda i bruksmur och utan gångjärn för grindar. Längst i syd finns i den kallmurade stenmuren en stiglucka med en smidd grind formgiven av konstnären Lage Rapp. I norr och ost finns några öppningar som tidigare haft grindstolpar. Till alla grindstolpar har det funnits järngrindar men de togs bort när en ny traktor blev för stor för öppningarna. I efterhand har grindarna till område A åter satts upp sommartid. De övriga grindarna förvaras nere i källaren under kyrkan.

Grindstolpar som leder in till mellankyrkogården.

Stigluckan med Lage Rapps smidda grind.

Kyrkogårdens ekonomibyggnad, uppförd 1977.

Utsikt mot prästgården.

Skogspartiet som hör till minneslunden.

Omgärdningar

Kyrkogården omgärdas av häckar kring alla sidor förutom den södra gränsen, där omgärdningen istället består av en kallmurad gråstenmur med stenar tagna från närliggande odlingsrösen. Denna stenmur möter i det sydvästra hörnet av kyrkogården en höjd stödmur som går längs med vägen utanför. Häckarna avgränsar delvis kyrkogårdens olika årsringar och kvarter från varandra. I häckarna finns spridda björk-, rönn- och lönnträd utplanterade. Största delen av häckbeståndet är av hagtorn, möjligen amerikansk hagtorn, men även bestånd av sibirisk ärtbuske och måbär finns. Mellankyrkogården förefaller ha anlagts med en trädkrans av björk, och antydningar till en trädkrans finns runt område A. De två utvidgningarna efter mellankyrkogården – östra kyrkogården och södra kyrkogården – anlades utan trädkrans, så idén förefaller ha haft ett ganska kort inflytande i kyrkogårdens historia.

Terrasseringar och trappor

Kyrkogården är terrasserad i tre nivåer med den högsta på krönet som kyrkan står på och den lägsta längst i ost. Terrasseringarna är inte särskilt markerade, utan består av gräsbevuxna slänter. Nivåskillnaderna överbryggas med trappor i gråsten och betong. Betongtrapporna har räcken i stål.

Gångvägar

Kyrkogårdens grusbelagda gångvägsnät ramar in de flesta gravkvarteren. Inuti kvarteren är gångarna till största del gräsbesådda. I östra kyrkogården var ursprungligen vissa av gångarna inuti kvarteren belagda med stegplattor i skiffer eller betong, och åtminstone delvis finns dessa kvar under gräset.

Bänkar och lyktor

Kyrkogårdens bänkinredning består av nyproducerade parkbänkar med aluminiumstomme och platsits och -ryggstöd, i modern och enkel utformning. Den äldre delen av kyrkogården saknar belysning annat än den upplysta kyrkan. På mellersta, östra och södra kyrkogården finns nya moderna lyktor med globformade, klara kupor. Fram till alldeles nyligen fanns det ingen belysning alls på kyrkogården.

Minneslunden med skogspartiet bakom.

Minneslund

Längst i söder finns en minneslund formad runt en liten cirkulär damm. I dammen finns en skulptur föreställande en människofigur med öppen famn stående på en cirkel. Runt skulpturen finns höga ljushållare. Markbeläggningen närmast dammen består av kullersten och utanför den av rektangulära gråstenshällar, uppblandade med ett fåtal betongplattor. Minneslunden ligger i skogsbrynet där södra kyrkogårdens anlagda del möter den planerade skogskyrkogården, som nu istället hör till minneslunden. Nordväst om minneslunden ligger en rad med urngravplatser.

Askgravplats

Öster om minneslunden finns en nyanlagd hexagonal askgravplats och plats reserverad för ytterligare tre stycken likadana.

Vy över område A:s norra kvarter med allmänna linjegravar intill gången upp mot kyrkan.

Kulturhistorisk bedömning

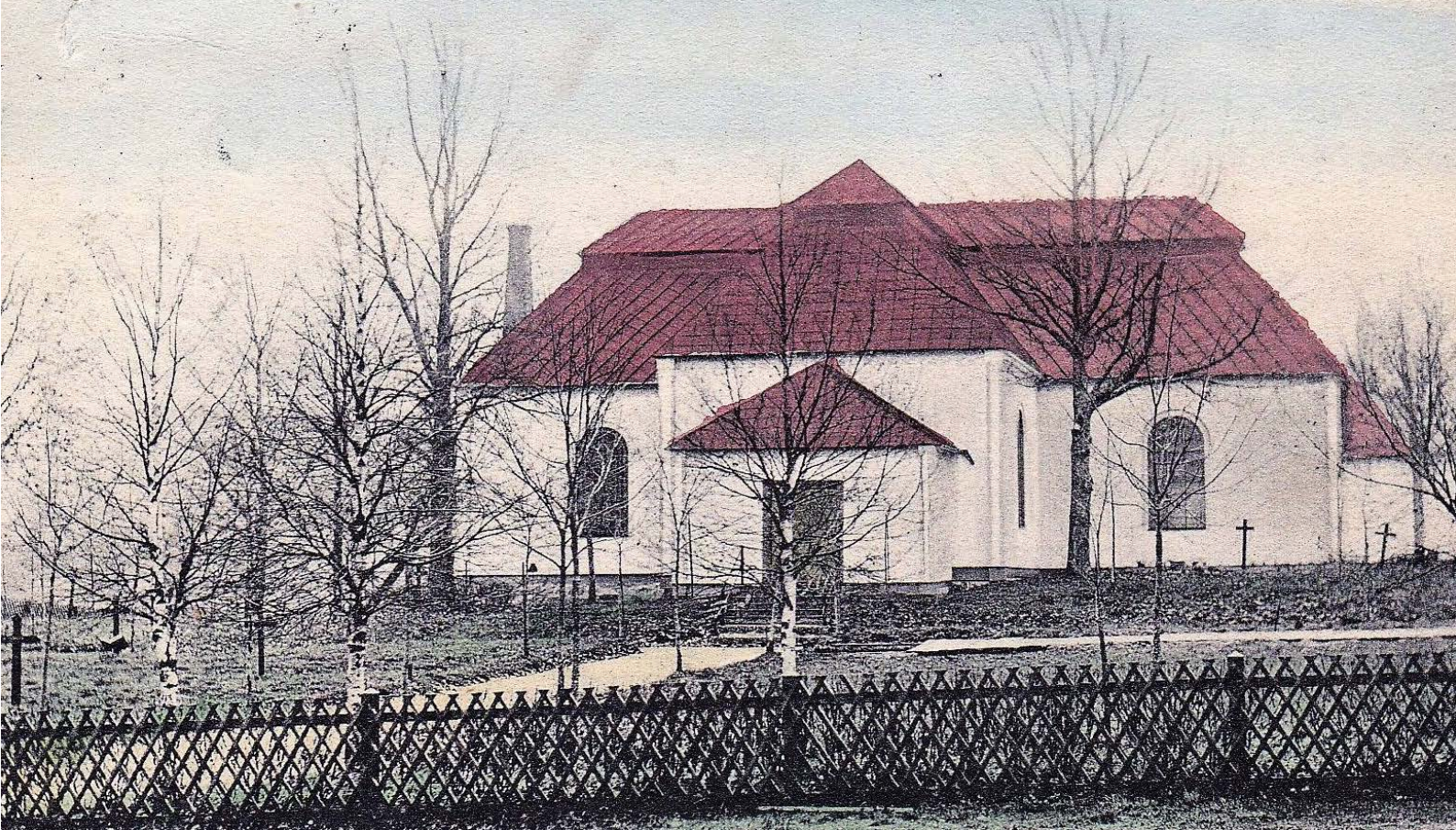
Säfsnäs kyrkogårds kulturhistoriska värde består främst i att den innehåller delar som på ett tydligt sätt kan bidra till förståelsen för hur svenska kyrkogårdar utformats och förändrats sedan 1800-talets slut fram till i dag.

Den del av kyrkogården som kallas gamla kyrkogården består av en något spretig blandning av både äldre monumentala, men även mindre och enkla, gravvårdar i gjutjärn och polerad sten från 1800-talet och det tidiga 1900-talet, såväl som av modernistiska och mer enkelt utformade bredlåga gravvårdar. Dessutom finns det flera allmänna områden med linjegravar. En stor del av gravvårdarna har en patina som bidrar till att ge ett intryck av ålderdomlighet. Detta gör att gamla kyrkogården ger en bred bild av socknen avseende ålder och social status.

Mellankyrkogården och östra kyrkogården å andra sidan ger en tydligare bild av hur modernismen kom att omstötta kyrkogårdarnas gestaltning. Gravvårdarna är där mer enhetligt bredlåga eller i form av hällar, i en enkel form men med varierande ytdekorationer och typsnitt. På mellankyrkogården finns i mitten av kvarteren allmänna linjegravar, vilket saknas på östra kyrkogården trots att det bara skiljer 25 år mellan områdena. Detta visar hur samhället under den perioden gick till att bli mer välmående och ekonomiskt jämlikt, både på ett nationellt och ett lokalt plan.

Södra kyrkogården slutligen är ett exempel på den lite mer lekfulla modernism som började dyka upp under 1970-talet, där gravvårdarna fortfarande gärna skulle vara bredlåga och ställda mot rygghäckar i rader men där dessa rader fick böljande former istället för raka linjer. Dessutom förbereddes ett litet skogsparti till att bli skogskyrkogård, ett koncept som först började dyka upp på svenska kyrkogårdar redan ett halvsekel innan men som vid det laget blivit riktigt etablerat.

De gravvårdar som finns på kyrkogården bidrar till det kulturhistoriska värdet i sin utformning och placering, och i det att vissa av dem med hjälp av exempelvis titlar kan hjälpa betraktaren att förstå bygdens historia och hur den har förändrats.

Handkolorerat vykort, baserat på foto: amatörfotograf E. Bergström

HISTORIK

Socknen

Säfsnäs socken består till största del av kuperad skogig terräng uppbruten av myrar och sjöar. En fast befolkning saknades ända fram till att svedjefinnar började etablera sig under 1600-talet men sägner och ortsnamn antyder att det sannolikt funnits en skogssamisk befolkning i trakten innan och efter dess. Vid den tiden var Säfsnäs en del av Näs socken, benämnd Näs södra finnmark. Näs socken hör enligt traditionen till Dalarnas äldsta och innefattade tidigare förutom Säfsnäs även Järna, Äppelbo och Floda, som under 1600- och 1700-talen alla blev självständiga socknar. Säfsnäs utbröt sig först som kapellag 1748 och blev 1798 egen socken och församling.

Den skogsfinnska befolkningen hade mycket långt till sockenkyrkan i Näs, vilket bland annat ledde till att det kunde dröja flera år innan barn döptes. Det fick även konsekvenser vid dödsfall, i synnerhet om de inträffade under sommartid då det var mer invecklat att transportera tunga laster långa avstånd. En lösning som tillämpades i finnskogarna bland annat inom nuvarande Säfsnäs socken var att gräva en så kallad sommargrav som den döde nedlades i tills vintern kom med frusna sjöar och hård mark som tillät tunga transporter. Sommargravarna var ofta placerade på särskilda öar, *likeholmar*, möjligen på grund av en föreställning om att osaliga andar inte kunde ta sig över vatten. I Säfsnäs socken finns en sådan likholme i Skärsjön mellan Drafsen och Gravendal: Finnön, som även förefaller att ha använts som permanent begravningsplats. Vilken period den användes, om det var före eller efter att Säfsnäs fick en kyrkogård, är inte känt. Det finns även uppgifter om att finngravar, eventuellt sommargravar, skall ha funnits mellan gården och sjön Hån.¹

Invånarna i finnskogarna vid Svartälvens källor, alltså södra delen av dåvarande Näs socken, begärde på 1600-talet att få uppföra en egen kyrka eftersom avståndet till Näs kyrka var för stort och eftersom det förekom språksvårigheter där. Karl XI beviljade 1696 detta och gav tillstånd för ett kyrkobygge i Skifsén, en av de första bosättningarna i finnskogen, söder om Fredriksberg och en halvmil väster om Skärsjön. Något kyrkobygge blev emellertid inte av i Skifsén, utan istället uppfördes 1723 ett enkelt åttkantigt kapell i trä i Säfsbyn, underställt kyrkan i Näs. Detta kapell blev dock inte långlivat utan befanns efter bara tio år vara i så dåligt skick att det behövde ersättas.² Dessutom fanns det ingen tillhörande präst, vilket innebar att gudstjänster bara hölls några få gånger per år. Församlingen begärde

1 FMIS

2 Darphin, 2006

Söfns kyrka och kyrkogård 1960, Öbergs foto, Ludvika. Källa: Antikvarisk-topografiska arkivet.

då att få uppföra en ny kyrkobyggnad med egen präst men brukspatronerna Sebastian Grave i Fredriksberg och Hans Olsson Ström på Strömsdal hade svårt att enas om placeringen, Grave ville ha kvar det i Söfsbyn nära hans säte medan Ström kunde tänka sig en tidigare föreslagen placering i Dunderberget som var närmare honom, eller att ett eget brukskapell uppfördes i Gravendal. Församlingen fick 1746 slutligen tillstånd för att uppföra ett nytt kapell, fast på samma plats som det gamla i Söfsbyn.³ Själva byggnationen påbörjades först hösten 1758, invid det gamla kapellets norrsida, och 1762 invigdes byggnaden med namnet Gustavi kyrka av prosten i Nås. Till en början tjänstgjorde en underlydande komminister i kyrkan men från 1798 blev församlingen självständig med egen kyrkoherde, om än som patronatsförsamling vilket den förblev fram till patronatssystemets avskaffande 1922.⁴

Att det dröjde så lång tid från att befolkningen under 1600-talet begärde en egen kyrka till att ett eget kapell uppfördes 1723 och en egen kyrka 1762 kan ha att göra med att bygden under 1700-talet genomgick en kraftig omvandling och expansion. Läget i Bergslagen och de goda förutsättningarna med mycket skog, vatten och mineral gjorde att ett flertal bruk och hyttor grundades under 1700-talet: Gravendal 1721, Strömsdal 1727, Fredriksberg 1729, Annefors 1736, Ulriksberg 1735 och Tyfors 1790. Alla utom Tyfors grundades av Sebastian Grave, en lärjunge till Christoffer Polhem som insett att det mest effektiva vore att lägga bruken där tillgång till bränsle och energi fanns snarare än i närheten av malmfyndigheter. Etableringen av bruken tog dock kraften ur Grave, som dog 60 år gammal 1748 hårt skuldsatt. Efter hans död förvaltades och sköttes bruken av Christoffer Polhems brorson Lars Polhammar som gjorde detta så föredömligt att bruken efter sexton år kunde återlämnas skuldfria och lönsamma till Graves arvingar.⁵ Den gott lagda grunden ledde till att Söfnsbruken på 1830-talet rent av var Dalarnas största järnproducenter. Polhammar gifte sig med Graves dotter Magdalena, och i Söfns kyrka finns epitafier över både dem och Sebastian Grave.⁶

Under 1800-talet blomstrade bruken i Söfns socken, i synnerhet efter järnvägens intåg, men redan framemot slutet av seklet vände framgångarna och en bit in på 1900-talet hade all järnhantering upphört. Som ersättning etablerades sågverk och pappersindustri men även dessa fick lägga ned under efterkrigstiden.

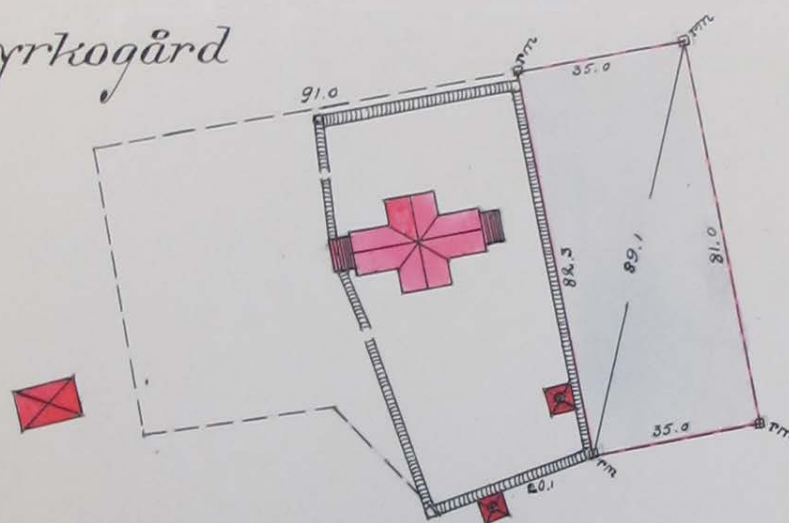
3 Wahlberg, 2010

4 Darphin, 2006

5 "Grave, Sebastian" i Herman Hofberg, *Svenskt biografiskt handlexikon* (andra upplagan), 1906

6 Darphin, 2006

Säfsnäs kyrkogård

Karta från 1924 över avsöndringen som behövde göras till mellankyrkogården. Källa: Uppsala landsarkiv.

Kyrkogården

I Säfsnäs församlings första död- och begravningsbok från 1748 finns det uppgifter om att människor begravts på kyrkogården 1736, vilket således är året då den första kyrkogården invigdes. Efter det finns det uppgifter om att utvidgningar skedde successivt. Den första utvidgningen mot norr skedde 1840. Att det dröjde hundra år innan norrsidan belades med gravar har att göra med gammal folktro, som angav att kyrkans murar skulle rämna åt norr på den yttersta dagen – vilket skulle göra det svårt eller omöjligt för de begravna där att uppstiga ur sina gravar.

Ett förslag till utvidgning av kyrkogården skrevs 1889 av en kommitté bestående av brukspatron August Sundin, kyrkoherde Axel Falk och jägmästare Emil Larsson. Förslaget var att förlägga en utvidgning väster om den befintliga kyrkogården i ungefär samma bredd som densamma. Den stenmur som på den befintliga kyrkogårdens västsida då skulle komma att utgöra en barriär föreslogs rivas och spridas ut i utvidgningens markarbeten, och istället skulle kyrkogården omgärdas av ett lättare staket med en inre häck avsedd som den huvudsakliga avgränsningen.⁷ En knapp vecka efter att kommittén inlämnat sitt förslag kom emellertid en av de kommitterade, kyrkoherde Axel Falk, med en skriftlig reservation där han helt ändrade ståndpunkt och istället föreslog att utvidgningen skulle ske öster om den befintliga kyrkogården. Som argument anförde han att en utvidgning västerut skulle innebära mer arbete i form av schaktning av sten, att den skulle kunna påverka vattenkvalitén, och att den skulle komma för nära in på kyrkbyn och prästgården.⁸ Något stöd verkar han dock inte ha fått eftersom utvidgningen västerut genomfördes, men knappa fyrtio år senare skedde även en expansion österut.

Hellefors bruk AB avsöndrade 1925 en del av sin mark direkt öster om den befintliga kyrkogården som gåva till församlingen för att där ge plats åt en utvidgning av kyrkogården. Ett förslag till utvidgning upprättades 1927 av länssarkitekten Magnus Dahlander. Förslaget bestod av en strikt plan bestående av ett mindre och två stora centrala fält, med enkelgravar i de större och barngravar i det mindre fältet. Längs med yttergränserna bereddes plats åt familjegravar. Dahlander föreslog att enkelgravarna skulle förses med gravvårdar i form av trä- eller järnkors medan

7 ULA

8 ULA

Perspektivskiss till idéskiss över södra kyrkogården, 1974. Ej till fullo realiserat. Källa: Uppsala landsarkiv.

familjegravarna kunde ha låga vårdar med kantsten eller höga vårdar utan kantsten.⁹ Denna del av kyrkogården, den så kallade *mellankyrkogården*, invigdes av kontraktsprosten Ihrmark söndagen 25 augusti 1929, och den första att begravas blev 96-åriga Maja Lena Lundberg från Wattrangi.¹⁰

En utvidgning mot öster planerades under 1950-talet. Arkitekten Erik Fant lämnade i november 1953 ett förslag på hur utvidgningen skulle kunna ske men eftersom Fant avled på våren året därpå fick projektet tas över av arkitekten Jörgen Fåk som i februari 1955 lämnade ett ändrat och kompletterat förslag. Utvidgningen skulle utgå från den befintliga ”Nya kyrkogården”, alltså mellankyrkogården, vars gränshäck på tre platser skulle genombrytas. Planen för utvidgningen var strikt och utgick från två olikstora rektanglar, en liggande och en stående. Principen var att enkelgravar skulle finnas centralt i rektanglarna och familjegravar ut mot sidorna. Höjden för enkelgravarnas gravvårdar begränsades till 80 cm och för familjegravarna 120 cm. Förslaget rekommenderade att polerade ytor absolut borde förbjudas eftersom de *genom sin spegling verkar ytterst irriterande*.¹¹

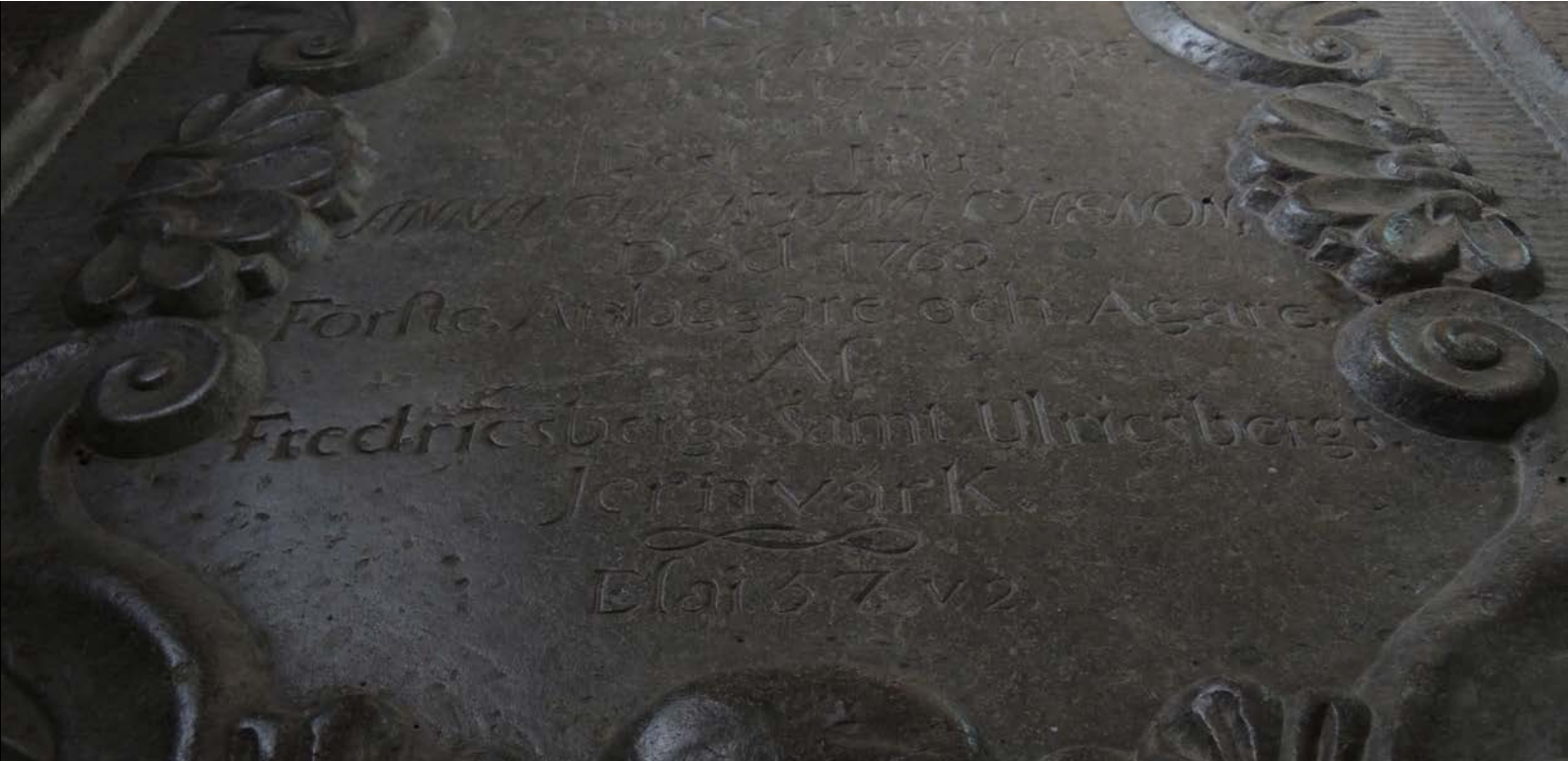
Församlingen kontaktade 1974 ett antal konsulter angående anbud på en utvidgning av kyrkogården, inklusive nyuppförande av ekonomibyggnader. Samma år beslutade kyrkorådet att anlita trädgårdskonsulent Nils Örnefeldt vid Kopparbergs läns hushållningssällskap för att utforma utvidgningen. Örnefeldt gav som förslag en ritning på en utvidgning söder om den befintliga kyrkogården där två byggnadsvolymer för personalhus och ekonomihus lades i anslutning till klockstapeln, och öster om dem ett större fält med vågligt böljande rader för kistgravar. Mot söder gavs plats för minneslund och övriga gravar i ett mer skogsartat naturområde där även en liten damm planlades. Befintliga träd och stenar skulle i största möjliga mån tillvaratas, och stenarna i naturområdet föreslogs genom enkla justeringar omformas till gravvårdar med inhuggna inskriptioner eller fastsatta namnskyltar. Längs den södra gränsen föreslogs en mur av natursten från stenrösen på området som skulle anknytas till stödmuren mot västra gränsens slänt, som i sin tur skulle förlängas. Längs den östra gränsen föreslog Örnefeldt en fortsättning av den befintliga kyrkogårdens gränshäck. Efter invändningar och synpunkter från länsarkitekten och Riksantikvarieämbetet ändrades förslaget så att de två planerade byggnadsvolymer slogs samman till en. Kyrkorådet beslutade i slutet av 1976 att låta uppföra det reviderade förslaget och för det ändamålet anlita Gustafs Trädgårdstjänst AB. I slutet av 1977 kom stadsträdgårdsmästare Birger Swärd med förslaget att en stiglucka skulle kunna göras i det sydvästra hörnet, vilket Örnefeldt stödde. Kyrkorådet beslutade att uppföra stigluckan och att anlita konstnären och smeden Lage Rapp i Fredriksberg för att utföra en grind av konstsmide eller av knotiga trädgrenar till stigluckan. Utvidgningen av kyrkogården invigdes augusti 1978 av biskop Arne Palmqvist.¹²

9 ULA

10 ”96-åring första gäst på Säfsnäs församlings nya kyrkogård”, Mora tidning, 28 augusti 1929

11 ULA

12 ULA

Detalj av Sebastian Graves och Anna Christina Chenons gravhäll.

Allmän kyrkogårdshistoria – Begravningar inuti kyrkobyggnader

De äldsta minnesmärkena på Säfsnäs kyrkogård återfinns inuti kyrkobyggnaden, där två epitafier och en gravhäll finns. Gravhällen är en kalkstenshäll över brukspatron Sebastian Grave, död 1748, och hustrun Anna Christina Chenon, död 1769. De två epitafierna är dels över Sebastian Grave och Anna Christina Chenon, och dels över deras dotter Magdalena Grave (1732-1816) och hennes make brukspatron Lars Polhammar (1712-1787).

Att bli begravnen inuti kyrkobyggnaden var fram till 1600-talet en stor ynnest reserverad personer och familjer med stark social ställning. Det kunde röra sig om personer med stark anknytning till kyrkoväsendet, så som stora donatorer, kungligheter, adel eller personer som gjort något mycket speciellt för kyrkan. I storstäderna luckrades detta system upp under 1500- och 1600-talen, och snart kunde vem som helst med tillräckligt mycket pengar och inflytande begravas inuti kyrkan.¹³ I Säfsnäs verkar dock en begravning inne i kyrkan ha fortsatt att vara reserverat åt samhällets elit eftersom de minnesmärken som finns där båda är uppförda över brukspatronsfamiljer.

Upplysningstidens hygienideal

Under upplysningstiden på 1700-talet spreds nya ideér om hygien och renlighet runt om i Sverige, men redan under 1600-talet började landets prästerskap yrka för att det var ohygienisk att bedriva kontinuerliga gudstjänster i kyrkorum fulla av färskas gravar. Målet var att få bort begravningarna från kyrkorummet. Argumenten var såväl att lukten i sig var oangenäm som risken att kropparna kunde sprida olika sjukdomar, i synnerhet då tron var att sjukdomar spreds genom lukt.¹⁴ År 1783, fyra år innan Lars Polhammars död, blev det förbjudet att sälja gravar inuti kyrkobyggnader. Det dröjde dock lång tid innan begravningar inuti kyrkobyggnader helt upphörde, särskilt som att gravrätter gick i arv inom familjer.¹⁵

Allmänna och enskilda gravar – begravningsplatser för vanliga människor

Under 1800-talets sista decennier reformerades det svenska begravningsystemet till att innefatta två olika gravtyper: enskilda och allmänna och gravar. De enskilda gravarna uppläts till en privatperson för all framtid mot avgift, och var i form av familjegravar eller enkelgravar. De allmänna gravarna uppläts däremot utan avgift under 40 år. De belades ofta i samma ordning som människorna gick bort. När gravrätten gick ut efter 40 år började beläggningen om från början.

¹³ Andreasson, 2012, s. 18

¹⁴ Andreasson, 2012, s. 19

¹⁵ Andreasson, 2012, s. 18f

Exempel på allmänna linjegravar på mellankyrkogården.

Den kronologiska beläggningsordningen bland de allmänna gravvårdarna rotades främst i ett behov av bättre organisation av kyrkogården under 1800-talet. Behovet av striktare ordning sprang ur 1800-talets stora befolkningstillväxt och de hygieniska problem som uppstod på kyrkogårdar i takt med att fler människor begravdes. Systemet medförde dock många bieffekter. De som hade tillräckligt mycket pengar kunde köpa ur sig från systemet genom att anförskaffa en enskild grav för all framtid. Således kom industrialismens ekonomiskt rotade klassamhälle att följa med människorna ända in i graven. En annan konsekvens av systemet var att det i vissa fall efterföljdes så strikt att inte ens äkta makar fick vila bredvid varandra. Begreppet allmän linjegrav härrör från just detta förhållande och syftar till att människor begravdes i linjer i den ordning de gick bort. Gravvårdarnas kronologiska placering kan således berätta en hel del om det förflutna, men kanske främst om industrialismens klassamhälle och hur vissa delar av det följde med långt in på 1900-talet.¹⁶ På många kyrkogårdar berättas det att det alltid fanns en öppen grävd linjegrav redo, och när den belades så fylldes den igen med jord från platsen intill så att en ny grävd grav uppstod. Detta tillvägagångssätt skall ha praktiserats även på Säfsnäs kyrkogård i äldre tid.¹⁷ Systemet med allmänna linjegravar avskaffades på nationell nivå 1964.

Den tidiga modernistiska kyrkogården

Under årtiondena efter sekelskiftet 1900 pågick en intensiv diskussion om utformningen på landets kyrkogårdar. Diskussionen rotade sig i en kritik mot det sena 1800-talets konstnärliga uttryck och kyrkogårdsarkitektur. Kritikerna upplevde kyrkogårdarna som överdrivna, storskaliga och plottriga utan tillräckligt med växtlighet och med bristfälliga massproducerade gravvårdar utformade utan känsla eller hantverksskicklighet.¹⁸

Tanken om den moderna kyrkogården uppstod ur kritik som beskrivs ovan. Det nya idealet blev en noggrant planerad, lugn och harmonisk kyrkogård med mycket grönska och lagomt stora rum.¹⁹

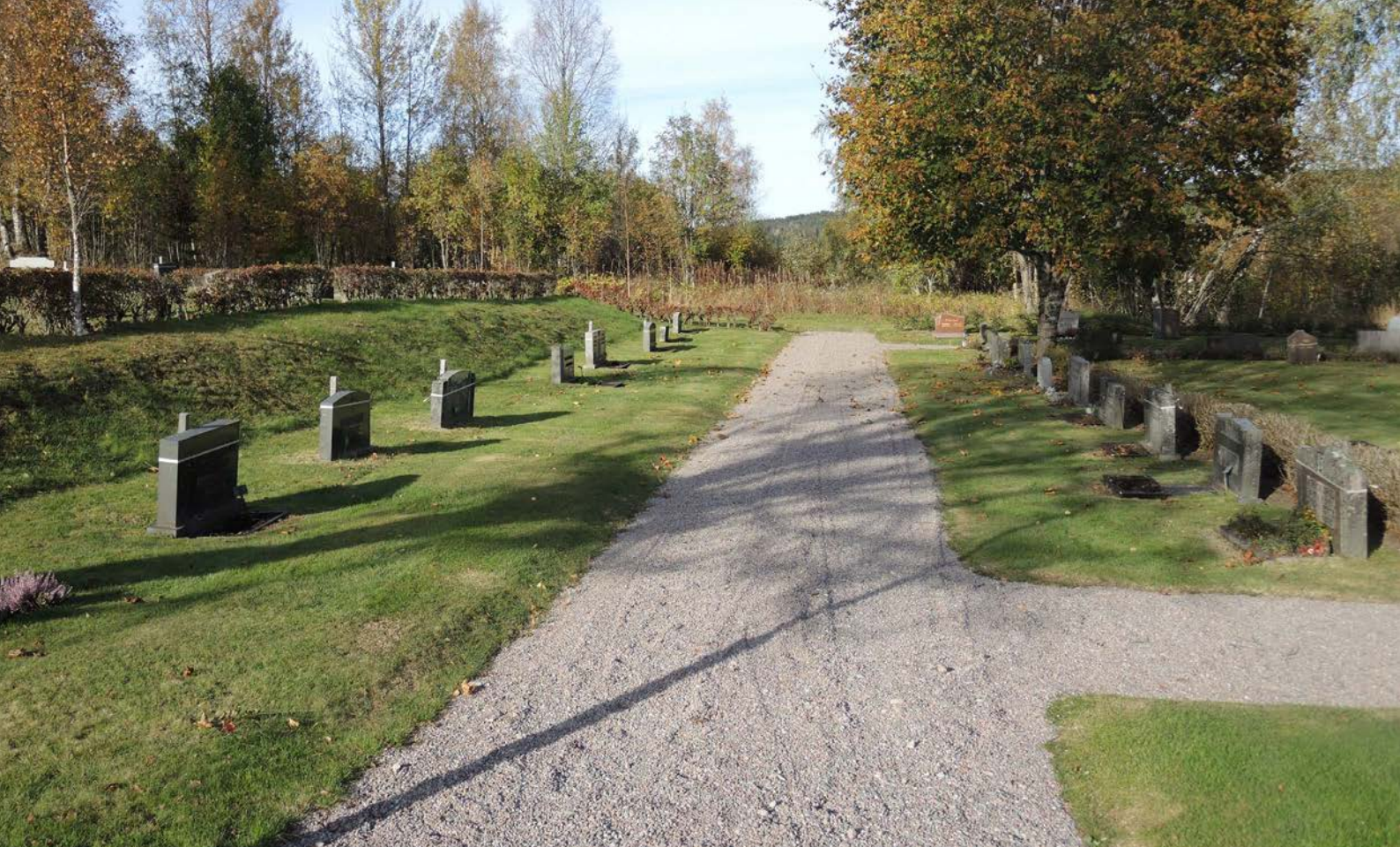
En framstående arkitekt i sammanhanget var Harald Wadsjö. Wadsjö förordade starkt användningen av avgränsade

¹⁶ Se "Om allmänna och enskilda gravar" i stycket källor.

¹⁷ Muntlig uppgift från referensgrupp, 2017-02-01

¹⁸ Andreasson, 2012, s. 82f

¹⁹ Ibid.

Östra kyrkogården är anlagd enligt arkitekten Harald Wadsjös ideal.

fondsystem på kyrkogården. Fonderna kunde vara murar eller häckar, som antingen kunde angränsa mot specifika gravvårdar eller användas för att skapa behagliga rum på nya kyrkogårdar. I den mån häckar och murar inte gick att använda förordades små liggande hällar. Wadsjö gillade inte livliga gravstenssilhuetter placerade i stora strukturer. Sådana gravvårdar passade bäst ensamma. I den mån gravvårdar skulle stå tätt, förordades raka linjer och sammanhållna höjdmått.²⁰ Samtliga av Wadsjös ideer fick förr eller senare i olika omfattning genomslag på de nya utvidgningarna mellan- och östra kyrkogården i Säfsnäs, såväl som på de flesta andra kyrkogårdar i Sverige.

Generellt karaktäriseras den tidiga modernistiska perioden av en ökad centraliserad kontroll och styrning av utformningen på kyrkogården och dess separata gravvårdar. Påtryckningsmedlen för skapandet av en enhetlig kyrkogård var många, i ett spann från propagandalitteratur till konkreta detaljstyrningsåtgärder. I Stockholm kom exempelvis kyrkogårdsnämnden från och med 1910-talet att kräva att alla nya gravvårdstyper skulle godkännas av nämnden innan de fick användas på stadens kyrkogårdar.²¹ Förslag till en liknande ordning framfördes av arkitekterna bakom mellan- och östra kyrkogården i Säfsnäs men det är oklart, om än osannolikt, ifall det faktiskt genomfördes.

Uppreppningens estetik

I samband med bilismens definitiva intåg i Sverige under 1960-talets början kom enhetlighet och storskalighet att bli ideal inom såväl arkitektur och konst. Utvecklingen härrör ifrån idéer om att den nya bebyggelsen skulle bevittnas från en bil i hög hastighet. För att möjliggöra detta krävdes långa svepande linjer och långa tillsynes monotona miljöer placerade på synliga platser i topografin. Med tiden kom bilismens ideal att smitta av sig även på miljöer som inte låg nära en väg. I Säfsnäs kom områdena F och G att beläggas succesivt från 1960-talet och framåt, i en mycket tidstypisk uppreppande estetik. Gravvårdarna är likartade beträffande storlek och form, men avviker och blir personliga och individuella i sina inskriptioner, typsnitt och utsmyckningar.

20 Andreasson, 2012, s. 83

21 Andreasson, 2012, s. 84

Vykort över kyrkan och kyrkogården, sänt 1913. Observera skorstenen och det glesa gravkvarteret, anlagt 1893.

Sammanfattande kronologi för Söföns kyrkogård

År	Händelse
1723	Invigning av det första kapellet på platsen: en enkel oktagonal byggnad.
1736	En kyrkogård anläggs intill kapellet.
1758	Uppförandet av den nya, nuvarande, kyrkan påbörjas.
1762	Den nya kyrkan invigs.
1764	Kyrkogården utvidgas mot väster.
1771	Klockstapeln uppförs.
1787	Ytterligare en utvidgning av kyrkogården: mot öster. Klockstapeln påbyggs med en spira.
1806	Kyrkogården utvidgas ännu mer mot öster.
1840	Den hela norra sidan av kyrkogården utvidgas.
1853	Bårhuset uppförs. Till en början är det rödfärgat.
1889	Det föreslås att kyrkogården skall utvidgas. Forsslund anger att den utvidgades åt väst 1893.
1929-30	Bårhuset rustas upp, en ekonomibyggnad uppförs och kyrkogården utvidgas mot öster.
1955	Kyrkogården utvidgas med östra kyrkogården.
1978	Södra kyrkogården invigs efter att ha planerats sedan 1974.

Detaljsskisser till södra kyrkogården. Nils Örnefäldt hade som förslag att naturligt befintliga stenar i skogspartiet kunde bli gravvårdar. Källa: Uppsala landsarkiv

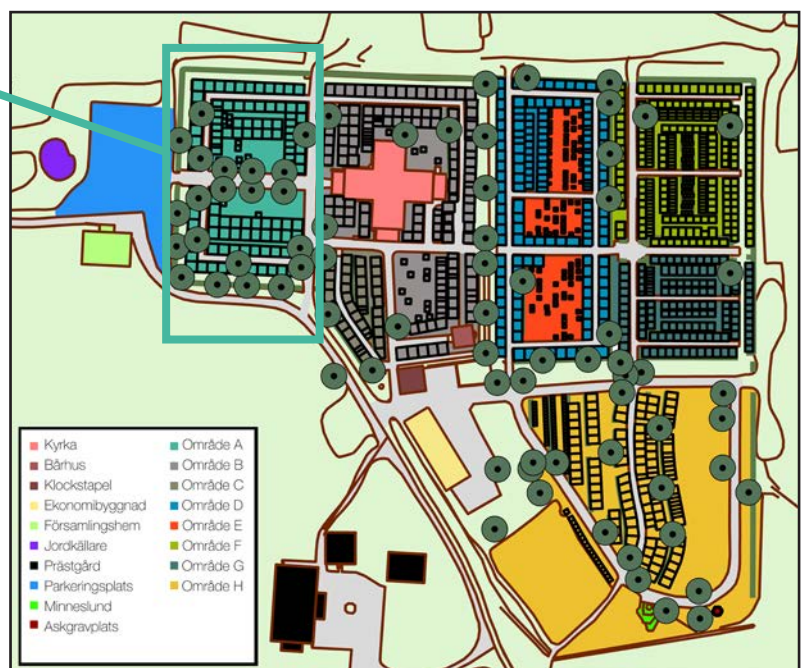
Kyrkan från söder 1960, Öbergs foto, Ludvika. Källa: Antikvarisk-topografiska arkivet.

A

OMRÅDE A

Karaktärisering

Etablering	Området utvidgades troligtvis 1893 åt väster till sin nuvarande omfattning. Somliga källor anger att en utvidgning västerut skedde redan 1764 men det är osannolikt att den utvidgningen täckte hela nuvarande området.
Gravtyper	Familjegravar, enstaka enkelgravar och linjegravar. Samtliga gravar är troligen kistgravar.
Terräng och läge	Del av gamla kyrkogården. Området ligger direkt väster om kyrkobyggnaden. Marken är utplanad till jämn yta som svagt sluttar upp mot kyrkan. Området är rektangulärt till formen.
Gångar och belysning	Två ingångar till kyrkogården finns i anslutning till området: en huvudingång från parkeringen i väst och en sekundär ingång i syd. En bred grusbelagd mittgång löper genom området från huvudgrindarna upp till kyrkan. Området ramas in av en grusgång vars ytterkanter på alla sidor utom en huserar familjegravar. Inne i kvarteren finns gräsgångar. Bortsett från lyktor på grindstolparna och fasadbelysning till kyrkan finns ingen belysning i området.
Träd och buskar	Mot parkeringen finns en rad med fyra stora lönnar, och en ganska nyanlagd allé med blodlönnar löper upp längs mittgången. I den yttre omgärdande häcken finns unga rönnar och björkar, och fyra unga björkar finns i områdets östra och södra kanter. Åtminstone så sent som på 1970-talet fanns det rygghäckar i området södra del och även gränshäckar för de flesta familjegravarna där, men i dag finns i den delen av området inga häckar kvar.
Gravvårdar	Området innehåller med några få undantag gravvårdar från 1900-talet. Längs norra ytterkanten finns ett antal stora äldre familjegravar. Den största andelen gravvårdar är bredlåga symmetriska eller assymmetriska familjegravar med gravstenar från efter 1930 men även högsmala gravstenar förekommer. Många av familjegravarna har bara ett namn, utan årtal. Bland linjegravarna är små hållar absolut vanligast men enstaka järnkors och stående stenar finns. Området med linjegravar är beläget intill mittgången upp mot kyrkan. Denna centrala och exponerade placering av allmänna linjen är ovanlig. Lejonparten av gravvårdarna har patina som bidrar till att kvarteret kan uppfattas som gammalt. Det finns en hel del gravvårdar med titlar inom området. Gravvårdarna i området är till största del placerade i enhetliga linjer.
Siktlinjer	Från huvudgrindarna finns en viktig siktlinje upp mot kyrkan, genom lönnallén. I nordvästra hörnet finns en värdefull siktlinje upp mot den f.d. prästgården uppe på höjden.
Samband med andra områden	Områdets yttre grusgångar samspelar med motsvarande i område B och C i det att samma typ av stora familjegravar är belägna längs dem. Detta är en av faktorerna som gör att område A, B och C tillsammans bildar enheten <i>gamla kyrkogården</i> , som ger en högtidlig och ålderdomlig inramning till kyrkobyggnaden.

Värdering

- Områdets yttre gravvårdar samspelar med gravvårdar från område B och C för att skapa en ålderdomlig kontext till kyrkobyggnaden. Detta underlättar för besökare att få den värdefulla möjligheten att kunna placera in kyrkobyggnaden i en tidskontext.
- Området är starkt präglad av 1900-talet, och en mycket rik och representativ bredd av gravvårdstyper och -utformningar går att finna. Detta ger besökare möjligheten att förstå hur gravskicket under 1900-talet förändrats arkitektoniskt, formmässigt och socialt.
- Områdets gravvårdar har en vacker patina som ytterligare bidrar till förståelsen av området som gammalt. Vissa påväxter kan emellertid göra gravvårdarnas inskriptioner svårästa, vilket räknas som skada snarare än patina.
- I områdets norra kvarter finns en ansamling med likartade diabasgravvårdar från ungefär samma tidsepok. Dessa gravvårdar bildar en sammanhållen enhet och utgör tydliga representanter för en av kyrkogårdens vanligaste gravvårdstyper.
- De allmänna linjegravarna i områdets mitt, längs med mittgången till kyrkan, kan berätta om de klasskillnader som präglade bygden i äldre tid. Deras placering längs gången upp till kyrkan är ovanligt central och exponerad, och det är angeläget att karaktären just där förblir öppen och anspråkslös. Eventuella nya gravvårdar bör vara i form av små hällar.
- Områdets karaktär har tagit skada av att avlägsna den häckindelning som fanns där fram till åtminstone 1970-talet. Det gör att området delvis är mindre känsligt för förändring. Områdets värde skulle öka av att återinföra häckindelningen, och den skulle dessutom förtydliga skillnaden mellan familjegravarna och allmänna linjen.

Urvalspremissor

Uttekade gravvårdar i området besitter en eller flera av de skyddsvärda egenskaper som beskrivs närmare i bilaga 1, *skyddsvärda egenskaper*. Dessutom finns andra värdefulla strukturer:

- Olika gravvårdar tillsammans kan bidra med förståelse för en historisk kontinuitet, och områdets patinerade karaktär utgör en värdefull kuliss till kyrkobyggnaden.
- Faktumet att det inom området finns en så representativ bredd av 1900-talsgravvårdar har använts som ett riktmärke vid urvalet, där området nu och i framtiden kan fungera som en illustration för 1900-talets gravskickskultur. Detta gör även att andra områden på kyrkogården inte behövt genomgå ett lika minutiöst urval ur just den aspekten.

Särskilt skyddvärda gravvårdar

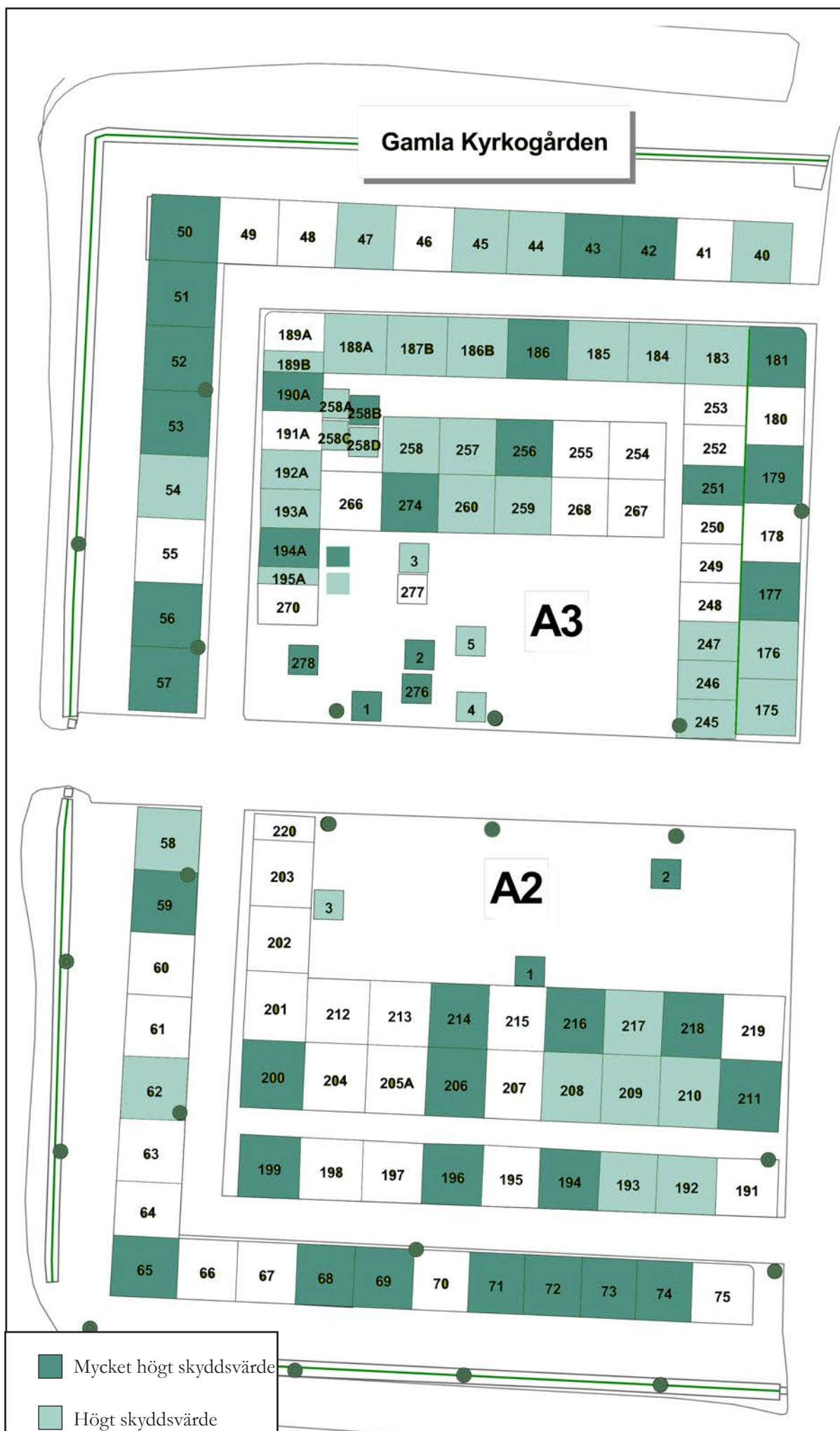
Gravnummer

Ålder

Namn på grav

Värde

GK A2 1	1907	Sabina Holmberg	Mycket högt
GK A2 2/3	190-	Anna Nygren	Mycket högt
GK A2 3/2	-	-	Högt
GK A3 [?]	-	-	Högt
GK A3 [?]	-	Bergström	Mycket högt
GK A3 1	1927	C Höök	Mycket högt
GK A3 2	1927	Nils Sundell	Mycket högt
GK A3 3	-	Mor	Högt
GK A3 4	-	Hedvig Nordahl	Högt
GK A3 5	-	Mor	Högt
GK A3 258A	-	Mor	Högt
GK A3 258B	1926	Johanna Törnkvist	Mycket högt

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
GK A3 258C	-	A C Nordahl	Högt
GK A3 258D	-	Mor	Högt
GK E1 189B	1936	Petter Tillman	Högt
GK E1 195A	1954	K E Tillman	Högt
GK E1 276	1927	Emma Tillman	Högt
GK F1 40	1972	Fredrik Groop	Högt
GK F1 42	1898/1893	Hedberg	Mycket högt
GK F1 43	1920	Norman	Mycket högt
GK F1 44	1942 (?)	Eriksson	Högt
GK F1 45	1934	Filip Jansson	Högt
GK F1 47	1947	Andersson	Högt
GK F1 50	1898-1938	Esseen/Friberger	Mycket högt
GK F1 51	1899	Nordström	Mycket högt
GK F1 52	-	Håenström	Mycket högt
GK F1 53	1926	Johannes Karlsson	Mycket högt
GK F1 54	1956	V Karlsson	Högt
GK F1 56	1921	Larsson	Mycket högt
GK F1 57	1901	Fredrik Geschwind	Mycket högt
GK F1 58	1907	W Bäckman	Mycket högt
GK F1 59	1929	Anna Lisa Lind	Mycket högt
GK F1 62	1962	Nordahl	Högt
GK F1 65	-	G Stjernquist	Mycket högt
GK F1 68	-	P Björling	Mycket högt
GK F1 69	1939	Emil Bergman	Mycket högt
GK F1 71	1961	Jakobsson/Eriksson	Mycket högt
GK F1 72	1941	G V Karlsson	Mycket högt
GK F1 73	1902	C A Wiklund	Mycket högt
GK F1 74	1902	J Berggren	Mycket högt
GK F1 175	1933	Norman	Högt
GK F1 176	-	Johan Eriksson	Högt
GK F1 177	1934	Johan Håenström	Mycket högt
GK F1 179	1929	J Wiklund	Mycket högt
GK F1 181	1928	Nordström	Mycket högt
GK F1 183	-	Hellström	Högt
GK F1 184	1933	C W Åkerlind	Högt
GK F1 185	-	P A Larsson	Högt
GK F1 186	1941	Karlsson	Mycket högt
GK F1 186B	1959	Dahl	Högt
GK F1 187B	-	Karl Nygren	Högt
GK F1 188A	1957	Carlsson	Högt

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
GK F1 190A	1957	Hagman	Mycket högt
GK F1 192	1951/1940	Bäck/Levin	Högt
GK F1 192A	1953	Konrad Hammarström	Högt
GK F1 193	-	Lars Erik Resare	Högt
GK F1 193A	1953	Arvid Larsson	Högt
GK F1 194	-	Claes Berglund	Mycket högt
GK F1 194A	1954	Hansson	Mycket högt
GK F1 196	-	Frans Larsson	Mycket högt
GK F1 197	1942	Gustaf Tillman	Mycket högt
GK F1 199	1942	Gustaf Ekelöf	Mycket högt
GK F1 200	1944	Holm	Mycket högt
GK F1 206	-	Erhard Pettersson	Mycket högt
GK F1 208	1945	Helsing	Högt
GK F1 209	1946	Pettersson	Högt
GK F1 210	-	Johan Jansson	Högt
GK F1 211	1946	Meijer	Mycket högt
GK F1 214	1949	Klas Persson	Mycket högt
GK F1 216	1950	Eklund	Mycket högt
GK F1 217	1951	Jonsson	Högt
GK F1 218	1895	Samuelson	Mycket högt
GK F1 246	1953	Ståhl	Högt
GK F1 247	1952	Alfred Johansson	Högt
GK F1 251	-	Karl J Larsson	Mycket högt
GK F1 254	1955	Jansson	Högt
GK F1 256	-	G W Bergman	Mycket högt
GK F1 257	1958	Arvid Hultin	Högt
GK F1 258	1959	Kruse	Högt
GK F1 259	1957	Robert Nordahl	Högt
GK F1 260	1958	Herbert Eriksson	Högt
GK F1 274	1926	Augusta Tillman	Mycket högt
GK F1 278	1925	Karolina Jonson	Mycket högt

Ytterraden i norr som ansluter till den norra ytterraden i område B.

Grav nr GK F1 257, en av gravårdarna i området med enhetliga bredlåga diabasstenar.

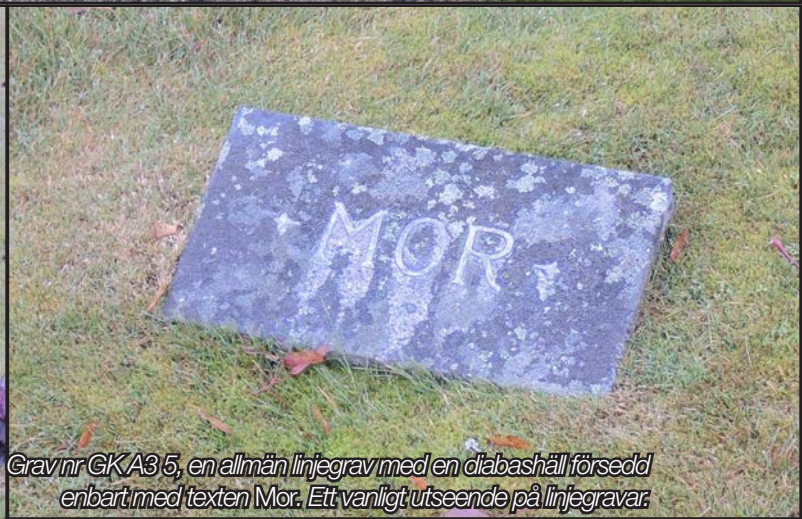
Grav nr GK F1 50, en monumental bautasten i hörnet av området.

Grav nr GK F1 199, en gravård med en ovanlig konstnärlig utformning från 1942.

Områdets norra kvarter med församlingshemmet i fonden.

Grav nr GKA3 5, en allmän linjegrav med en diabashäll försedd enbart med texten Mor. Ett vanligt utseende på linjegravar.

Grav nr GKA3 1, en allmän linjegrav försedd med ett smideskors. Grav nr GKA2 1, en allmän linjegrav med en diabashäll från 1907.

B

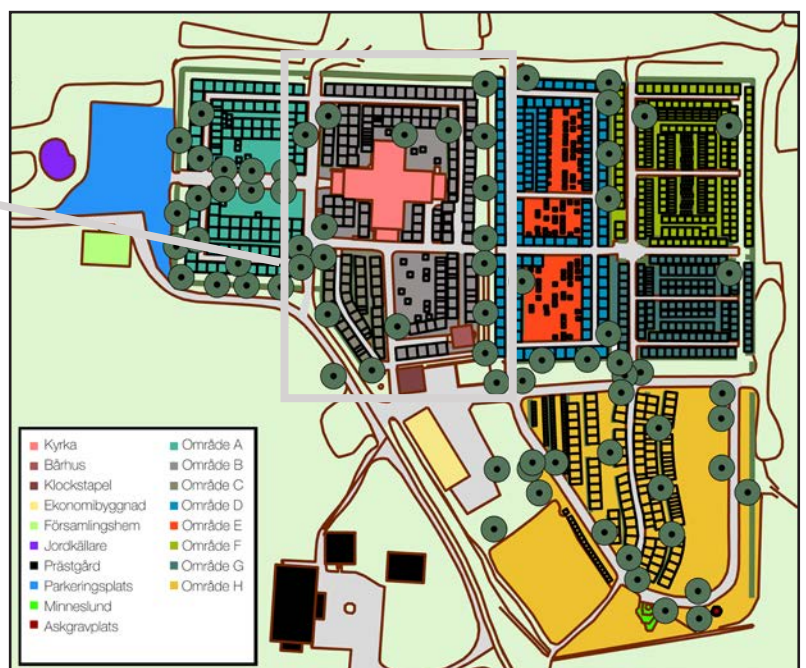
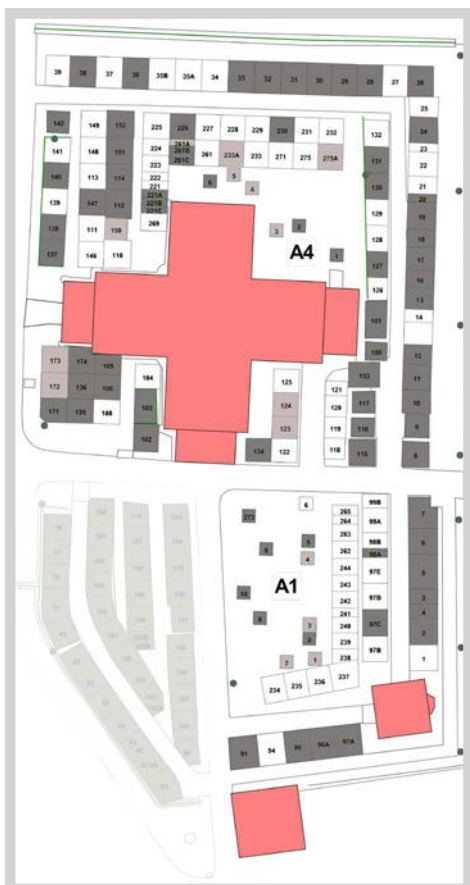
OMRÅDE B

Karaktärisering

Etablering	Området ligger i nära anslutning till kyrkan, vilket innebär att delar av det bör ha varit begravningsplats sedan den första gravplatsen anlades 1736. Utvidgningar kan även ha skett vid årtalen 1764, 1787, 1806 och 1840 då hela norra sidan av området blev kyrkogård.
Gravtyper	Familjegravar, enkelgravar och linjegravar. Samtliga gravar är troligen kistgravar.
Terräng och läge	Del av gamla kyrkogården. Området är placerat direkt norr, öster och söder om kyrkan. Området är beläget på kyrkogårdens högsta punkt, och gravplatserna direkt runt kyrkan befinner sig i högre nivå än grusgångarna runt därom. Även området söder om kyrkan är något högre beläget än grusgången.
Gångar och belysning	Området inramas och genomkorsas av grusgångar. Inom kvarteren är gångarna gräsbesådda, bortsett från gången som leder fram till bårhuset. Ingen särskild belysning finns inom området.
Träd och buskar	En rygghäck utgår från sakristians nordöstra hörn och går rakt norrut ända fram till grusgången. På motsvarande plats väster om kyrkan finns ytterligare en häck. En praktfull lönn finns i områdets sydvästra hörn, och en stor men yngre lönn norr om sakristian. I samma del av kvarteret finns en tuja som troligen tillkommit som en mindre dekoration till en av linjegravarna. Som en avgränsning mot område D finns en rad med unga björkar. I omgärnings- och kvartershäckarna finns unga björkar, lönnar och rönnar.
Gravvårdar	Närheten till kyrkan har gjort att delar av området tillhör både den äldsta och den mest eftertraktansvärda delen av kyrkogården. Av den anledningen finns det inom området många gravvårdar som är ovanliga till formen, gamla, påkostade och med titlar och rik personhistoria. Det finns ett relativt stort antal sand- eller grusgravar med omgärningar av sten eller gjutjärn, samt ett antal gravar som kan ha varit sand- eller grusgravar ursprungligen men som nu är gräsbevuxna. Linjegravarna är belägna strax norr om kyrkan och söder om dess sydportal, och de har mer anspråkslösa gravvårdar av blandade åldrar. Det finns även en ganska stor mängd modernistiska bredlåga gravvårdar.
Prydnadsplanteringar	Till vänster om kyrktrappen finns en stenomgärdad rund prydnadsplantering. En rabatt i betongkista finns till höger om bårhusdörren.
Siktlinjer	Från det krön som området vilar på erbjuds en god siktlinje ut över mellan- och östra kyrkogården och ut över bergen i fonden. Från områdena öster om område B bildar kyrkan, bårhuset och gravvårdarna i områdets östra ytterkant en fond mot horisonten.
Samband med andra områden	Områdets yttre grusgångar åt norr och ost samspelar med motsvarande i område A i det att samma typ av stora familjegravar är belägna längs dem. Detta är en av faktorerna som gör att område A, B och C tillsammans bildar enheten <i>gamla kyrkogården</i> , som ger en högtidlig och ålderdomlig inramning till kyrkobyggnaden. Det finns även likheter i områdenas övriga planläggning och utseendet på gravvårdarna.
Skulpturer	Vid områdets södra allmänna linje finns en staty av konstnären och smeden Lage Rapp i Fredriksberg, som ett minne över skalden Dan Andersson som föddes och växte upp i grannsocknen Grangärde.
Tappställen	På tre platser på området finns det tappställen.

Område B, kvarteret direkt nordväst om kyrkan.

Värdering

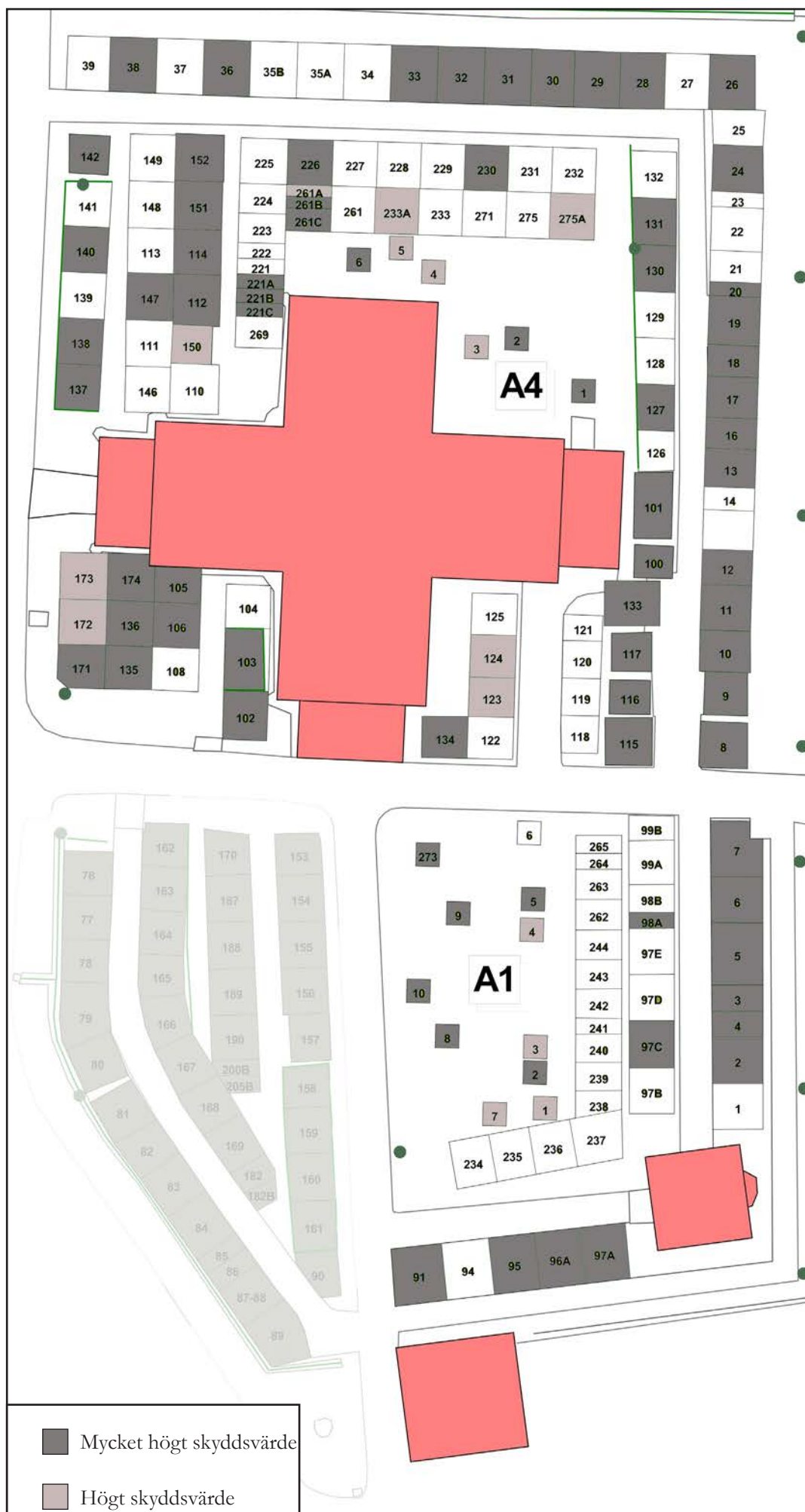
- Områdets äldre gravvårdar i nära anslutning till kyrkobyggnaden hjälper till att ge den en känsla av ålderdomlighet. Detta ger besökare den värdefulla möjligheten att kunna placera in kyrkobyggnaden i en historisk kontext. Det kan även bidra till att besökare får möjlighet att reflektera över sin egen tid i förhållande till en miljö där det framgår att någonting har kommit före.
- Områdets äldre gravvårdar har en vacker patina som ytterligare bidrar till förståelsen av området som gammalt.
- De allmänna linjegravarna i kontrast till de påkostade familjegravarna ger besökaren möjligheten att bättre förstå vilka klasskillnader som i stor utsträckning präglade bygden och dåtiden.
- Den breda variationen av titlar inom området bidrar till att skapa en förståelse för vilka yrken som förekommit bland bygdens befolkning, och hur detta ändrats över tid i takt med att samhället i stort har förändrats.

Urvalspremisser

Gravvårdar som besitter en eller fler skyddsvärda egenskaper (se bilaga 1, *skyddsvärda egenskaper*) tilldelas mycket högt skyddsvärde. Områdets något spretiga karaktär gör att få andra gravvårdar har valts ut, i kombination med att 1900-talets gravvårdar bättre representeras av område A.

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
GK A1 1	-	-	Högt
GK A1 2	1914	Gösta Gustafsson	Mycket högt
GK A1 3	-	Axel Walfrid Mejer	Högt
GK A1 4	-	J Jansson	Högt
GK A1 5	18--	Joh:s Berglund	Mycket högt
GK A1 7	-	-	Högt
GK A1 8	1923	Linnea Joseфина Mörh	Mycket högt
GK A1 9	1915	Anders Olsson	Mycket högt
GK A1 10	1917	Anna Jakobson	Mycket högt
GK A1 273	1915	Nordström	Mycket högt
GK A4 1	1920	Oskar Hero	Mycket högt
GK A4 2	1920	J A Persson	Mycket högt
GK A4 3	-	John Resare	Högt
GK A4 4	-	L Aug. Berg	Högt
GK A4 5	-	Mor	Högt
GK A4 6	1923	Maja Lena Mattson	Mycket högt
GK A4 261A	-	C J Wievägg	Högt
GK A4 261B	1924	Stina Lisa Yngström	Mycket högt
GK A4 261C	f. 1843	Mor Wivägg	Mycket högt
GK E1 221A	1924	A A Andersson	Mycket högt
GK E1 221B	1924	Karl J Jansson	Mycket högt
GK E1 221C	1924	Aug. Karlsson	Mycket högt

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
GK F1 2	1923	C E Engquist	Mycket högt
GK F1 3	1932	Joh:s Samuelson	Mycket högt
GK F1 4	-	Gustav Larsson	Mycket högt
GK F1 5	-	G Jansson	Mycket högt
GK F1 6	-	D O barn	Mycket högt
GK F1 7 a	1824	P G Morel	Mycket högt
GK F1 7 b	-	Arvid Boman	Mycket högt
GK F1 8 a	1874	Wallmo/Roman	Mycket högt
GK F1 8 b	1888	L S Trana	Mycket högt
GK F1 9	1871	Fredrique Sundin född Bergsten	Mycket högt
GK F1 10	1892	Carolina Bergsten född Groth	Mycket högt
GK F1 11	1882	E R Bergsten	Mycket högt
GK F1 12	1889/1899	A Qvarnström	Mycket högt
GK F1 13	1887	Sven och Rolf [Larsson]	Mycket högt
GK F1 16	-	-	Mycket högt
GK F1 17	-	Carlsson-Robsahm	Mycket högt
GK F1 18	1884	Ehrenheim/von Engelbrechten	Mycket högt
GK F1 19	1890	Falk	Mycket högt
GK F1 20	1915/1878	Andersson/Larsson	Mycket högt
GK F1 24	1967	Andersson	Mycket högt
GK F1 26	1935/1936	Anders Gustaf Frisk	Mycket högt
GK F1 28	1911/1924	J F Karlsson	Mycket högt
GK F1 29	1912	K J A Kronholm	Mycket högt
GK F1 30	1912	C G Ström	Mycket högt
GK F1 31	1912	K G Bredenberg	Mycket högt
GK F1 32	-	Aron Aronsson	Mycket högt
GK F1 33	1914	Gefvert	Mycket högt
GK F1 36	1915	Larsson/Haglund	Mycket högt
GK F1 38	1916	Hjerpe	Mycket högt
GK F1 91	1909	G Myhr	Mycket högt
GK F1 95	1983	Resare	Mycket högt
GK F1 96A	1908/1909	K J Blixt	Mycket högt
GK F1 97A	1874	Anna Chatarina Bergman	Mycket högt
GK F1 97C	1910	Johansson/Geschvind	Mycket högt
GK F1 98A	1855	Carl Hassel	Mycket högt
GK F1 100	1947	Norberg	Mycket högt
GK F1 101	1838	Malmström	Mycket högt
GK F1 102	1940	Per Johan Jonsson	Mycket högt
GK F1 103	1945	Lindblad/Hellsing	Mycket högt

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
GK F1 105	1913	Aug. Kvist	Mycket högt
GK F1 106	1884	N E Skagerberg	Mycket högt
GK F1 112	1961	Wrang	Mycket högt
GK F1 114	1907	J O Norman	Mycket högt
GK F1 115	1912	Nordengren	Mycket högt
GK F1 116	1912/1934	Christian Sundin	Mycket högt
GK F1 117	1917	Sundin	Mycket högt
GK F1 123	-	And. Haglund	Högt
GK F1 124	-	Nyberg	Högt
GK F1 127	1919/1931	Andersson	Mycket högt
GK F1 130	1919/1932	C A Sundström	Mycket högt
GK F1 131	1919	Wikander	Mycket högt
GK F1 133	-	Erik Pettersson [?]	Mycket högt
GK F1 134	1919/1922	Bergkvist	Mycket högt
GK F1 135	-	Albert Carlsson	Mycket högt
GK F1 136	1933	Jonsson	Mycket högt
GK F1 137	1922	Ersso	Mycket högt
GK F1 138	1921/1926	Per Johan Karlsson	Mycket högt
GK F1 140	1922	P E Jansson	Mycket högt
GK F1 142	1922/1930	Rosa Berger född Rosell/Ivan Eriksson	Mycket högt
GK F1 147	1926/1930	C E Svensson	Mycket högt
GK F1 150	-	K Jansson	Högt
GK F1 151	-	Alfr. Holm	Mycket högt
GK F1 152	1904	Karl Fredriksson	Mycket högt
GK F1 171	1928	Robert Isaksson	Mycket högt
GK F1 172	-	J E Ekström	Högt
GK F1 173	1934/1935	Gustaf Ludvig Nordström	Högt
GK F1 174	1931/1942	Bernhard Larsson/August Larsson	Mycket högt
GK F1 226	1958	Jon Herou	Mycket högt
GK F1 230	1957	Karl Kristian Karlsson	Mycket högt
GK A4 233A	-	Karl Glad	Högt
GK F1 262	1962	Axel Gustafsson	Mycket högt
GK A4 275A	-	Far	Högt
Saknas	1902	Lindh/Vik/okänd	Mycket högt

Områdets östra ytterrad, där de mest statusfyllda gravvårdarna på kyrkogården finns.

Grav nr GK F1 101, med en gravvård från 1838 över bruksförvaltarfamiljen Malmström.

Grav nr GK F1 117, en elegant skapelse i ljusgrå granit över den sista privata bruksägaren i Fredriksberg.

Grav nr GK F1 7 a, kyrkogårdens äldsta gravvård, från 1824 och i gjutjärn.

Områdets södra kvarter, där det finns allmänna linjegravar och ett minnesmonument över Dan Andersson.

Grav nr GK F1 174, där "Säfsnässkalden" August Larsson och hans bror vilar. På broderns gravvård finns en dikt författad av skalden.

Grav nr GK F1 102, en mycket såregen gravvård från 1940 i vad som förefaller vara rostfritt stål. Skicket är anmärkningsvärt gott.

Grav nr GKA1 9, en allmän linjegrav med ett annorlunda smideskors. Graven är från 1915 men korset kan vara gjort senare.

C

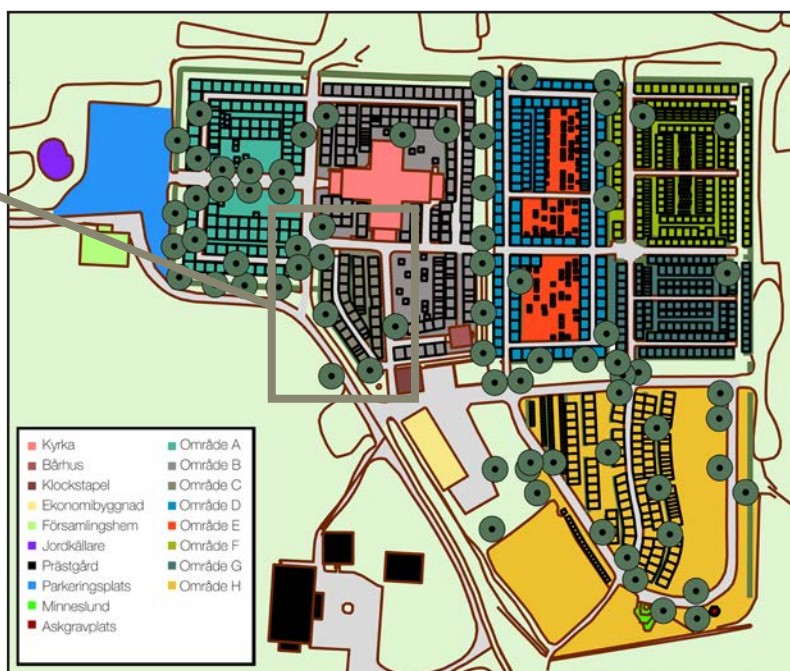
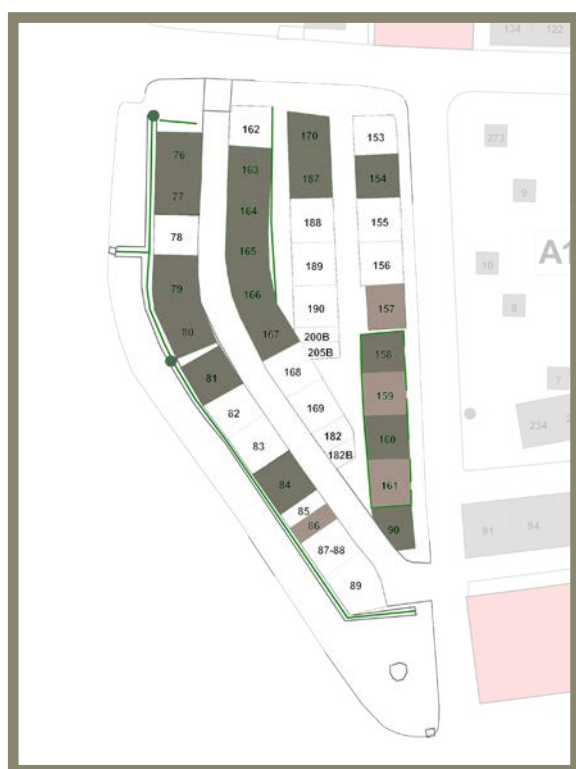
OMRÅDE C

Karaktärisering

Etablering	Området tillhör i sin placering ett av kyrkogårdens äldsta. Läget söder om kyrkan var i regel en attraktiv plats att begravas på.
Gravtyper	Familjegravar och enkelgravar. Samtliga gravar är troligen kistgravar.
Terräng och läge	Del av gamla kyrkogården. Kilformat område söder om kyrkan, mellan områdena A och B. Området är högre beläget än grusgången längs kyrkan och nås därför från det hållet av en trapp.
Gångar och belysning	Området ramas in av grusgångar. På västsidan är en rad med främst familjegravar belägen utanför grusgången. Ingen belysning finns inom området.
Träd och buskar	Rygghäckar finns längs områdets västra gräns och mitt i kvarteret, och i dem växer en ung lönn och en björk. I områdets nordvästra hörn finns en hög lind. En ölandstok växer i områdets södra hörn.
Gravvårdar	Trots att området hör till kyrkogårdens äldsta så finns det bara en gravvård från innan 1900-talet. Karaktären präglas av större påkostade familjegravar, somliga i form av sand- eller grusgravar med sten- eller häckaromgärdningar. Den vanligaste formen på gravvårdar är bredlåg men även mer högsnala varianter förekommer. De flesta gravvårdarna har eller har sannolikt haft rygghäckar, vilket bidrar till områdets prydliga och i sammanhanget något ålderdomliga karaktär.
Samband med andra områden	Områdets yttre grusgångar samspelar med motsvarande i område A och B i det att samma typ av stora familjegravar är belägna längs dem. Detta är en av faktorerna som gör att område A, B och C tillsammans bildar enheten <i>gamla kyrkogården</i> , som ger en högtidlig och ålderdomlig inramning till kyrkobyggnaden. Det finns även likheter i områdenas övriga planläggning och utseendet på gravvårdarna.

Områdets västra ytterrad, som i sin karaktär ansluter till ytterraderna inom område A och B.

Värdering

- Områdets äldre gravvårdar i nära anslutning till kyrkobyggnaden hjälper till att ge den en känsla av ålderdomlighet. Detta ger besökare den värdefulla möjligheten att kunna placera in kyrkobyggnaden i en historisk kontext.
- Gravvårdarnas placeringar med rygghäckar och omfattningar skapar en känsla av att området är gammalt. Detta kan bidra till att besökare får möjlighet att reflektera över sin egen tid i förhållande till en miljö där det framgår att någonting har kommit före.
- Somliga av områdets gravvårdar har en vacker patina som ytterligare bidrar till förståelsen av området som gammalt.

Urvalspremisser

Gravvårdarna som har sten- eller häckomfattningar är enhetligt samlade, och detta i kombination med deras närhet till kyrkan visar hur bygdens välbesuttna befolkning försökte manifestera sig själva. Detta samband gör att de tilldelas högt eller mycket högt skyddsvärde. Gravvårdar som besitter en eller fler av övriga skyddsvärda egenskaper (se bilaga 1, *skyddsvärda egenskaper*) tilldelas högt eller mycket högt skyddsvärde.

Särskilt skyddvärda gravvårdar

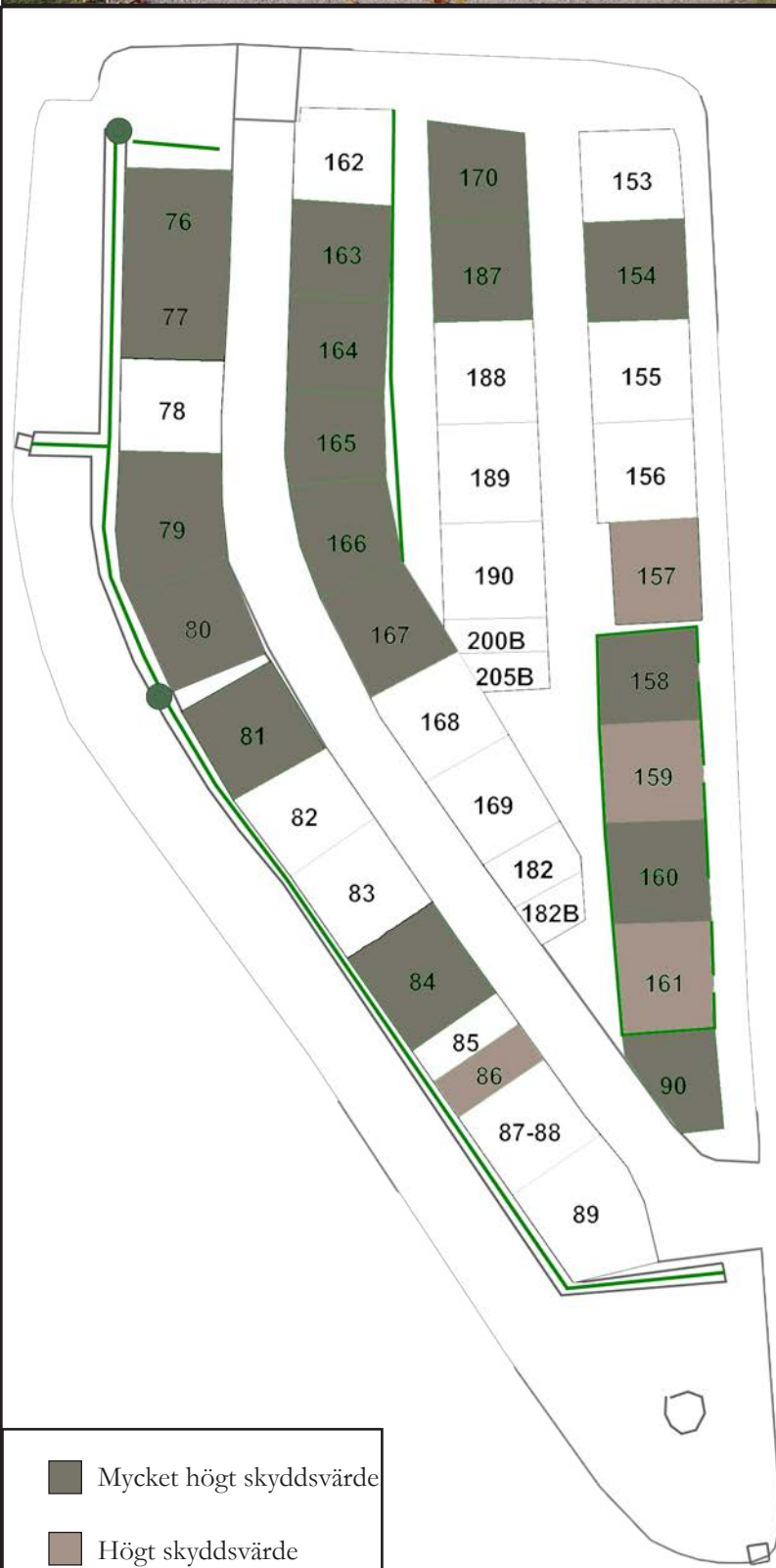
Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
GK F1 76	1899	Bäärnhelm	Mycket högt
GK F1 77	1919/1930	Andersson	Mycket högt
GK F1 79	1923	Johnsson	Mycket högt
GK F1 80	1923/1927	A A Eriksson	Mycket högt
GK F1 81	1925	C J Olsson	Mycket högt
GK F1 84	-	Wictor Gustafson	Mycket högt
GK F1 86	1936	Ulrik Nordahl	Högt
GK F1 90	1909	Julia Carger	Mycket högt
GK F1 154	1923	Johansson	Mycket högt
GK F1 157	-	Karl Myhr	Högt
GK F1 158	1928	Per Berglund	Mycket högt
GK F1 159	-	Walentin Sundberg	Högt
GK F1 160	1928/1956	Tyberg	Mycket högt
GK F1 161	1963	Johan Gustafsson	Högt
GK F1 163	1926	P J Sundqvist	Mycket högt
GK F1 164	1926	Axel Stjernquist	Mycket högt
GK F1 165	1926	Sven Löfgren	Mycket högt
GK F1 166	1974	Olsson	Mycket högt
GK F1 167	1926	Holm	Mycket högt
GK F1 170	1927	Persson	Mycket högt
GK F1 187	-	J W Ekelöf	Mycket högt

I den östra delen av området finns flera häckomgärdade sandgravar.

Grav nr GK F1 81, en sandgrav där ett gästgivarpar vilar.

Grav nr GK F1 165, med en gravvård från 1926.

Grav nr GK F1 90, med en gravvård från 1909 över trotjänarinnan Julia Carger

Grav nr GK F1 160, en häckomgärdad sandgrav där Säfsnäs första brandchef och introdoktören av telefoni och elektricitet vilar.

D

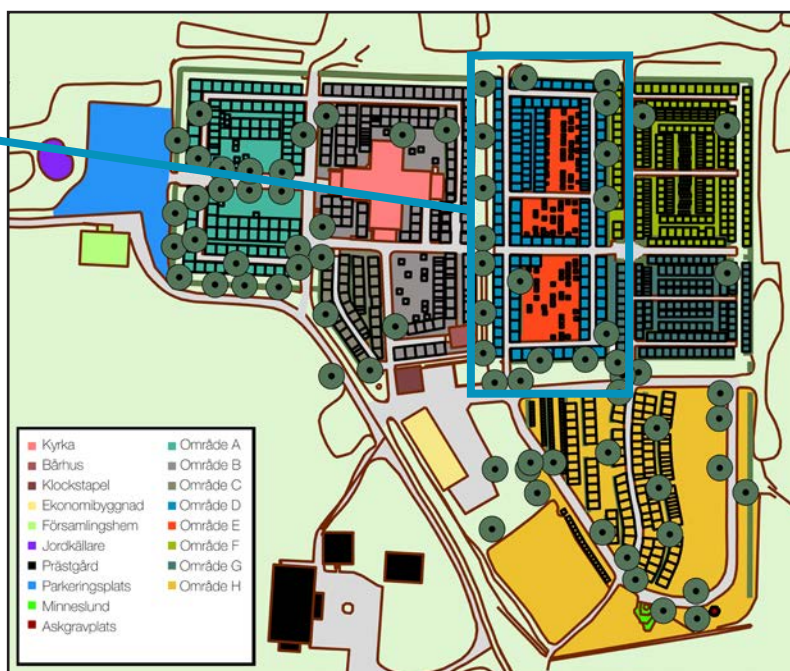
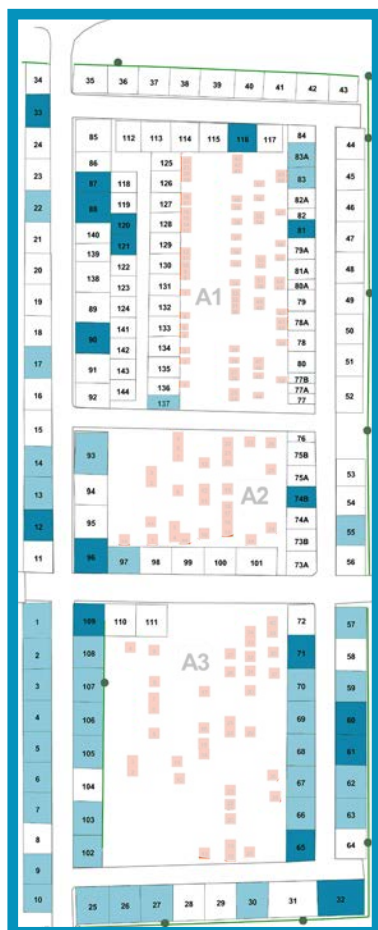
OMRÅDE D

Karaktärisering

Etablering	Området ingår i mellankyrkogården som ritades av länsarkitekt Magnus Dahlander. Det invigdes 1930.
Gravtyper	Familjegravar och ett fåtal enkelgravar. Samtliga gravar är troligen kistgravar.
Terräng och läge	Del av mellankyrkogården. Området är rektangulärt och situerat öster om kyrkan längsmed område B. I öst angränsar området till områdena F och G och i syd till område H. Det omfattar i sin helhet område E. Området terrasserades vid anläggandet och sluttar svagt åt öster.
Gångar och belysning	Grusgångar delar in området i tre kvarter, två stora och ett litet. Längs samtliga ytterkanter finns rader med familjegravar. Två lyktor finns i områdets västra kant.
Träd och buskar	Den västra inre raden familjegravar i det södra kvarteret har en rygghäck. I rygghäcken finns en ung men välvuxen lönn. I häckarna som avgränsar området finns antydning till en trädkrans bestående av lönn och björk, somliga gamla och stora. På planritningar för utvidgningen från 1927 syns rygghäckar utmarkerade till den inre ramen av familjegravar som omgärdar områdena med linjegravar. Ifall detta blev verklighet är oklart, om än sannolikt, men i dag finns det åtminstone en rygghäck på en av de utmarkerade platserna: i områdets södra kvarter, längs dess västra kant.
Gravvårdar	Lejonparten av gravvårdarna är modernistiska bredlåga gravvårdar från 1900-talets mitt och decennierna däromkring men det finns även en ganska hög andel högsmala gravvårdar varav många hör till de tidigaste på området. Utöver detta finns det även enstaka hällar. Gravvårdarna är i diabas, eller röd eller grå granit och många har patina. Många av familjegravarna är enbart försedda med namnet på familjefadern och möjligen byn eller gården, varför det inte blivit ovanligt att i efterhand lägga till hällar framför och på sidorna om den ursprungliga gravvården med namn och datum för andra familjemedlemmar.
Samband med andra områden	Området omfattar hela område E, och utgör med sina prydliga familje- och enkelgravar en kontrast till det området där enbart allmänna linjegravar finns. Vidare så har området även ett samband med östra kyrkogården i det att de bägge kyrkogårdsutvidgningarna (mellankyrkogården och östra kyrkogården) planlades enligt liknande mönster.

Det norra kvarteret i området. Observera att endast de yttersta raderna hör till område D, kvarterets inre hör till område E.

Värdering

- Områdets roll som ram till linjegravarna i område E visar på de sociala och ekonomiska skillnader som präglade bygden vid tiden för områdets anläggande.
- Blandningen mellan högsmala och bredlåga gravvårdar visar på det skifte i gravvårdarnas arkitektur som förändrade bilden av kyrkogården under 1900-talet till vad den är i dag.

Urvalspremisser

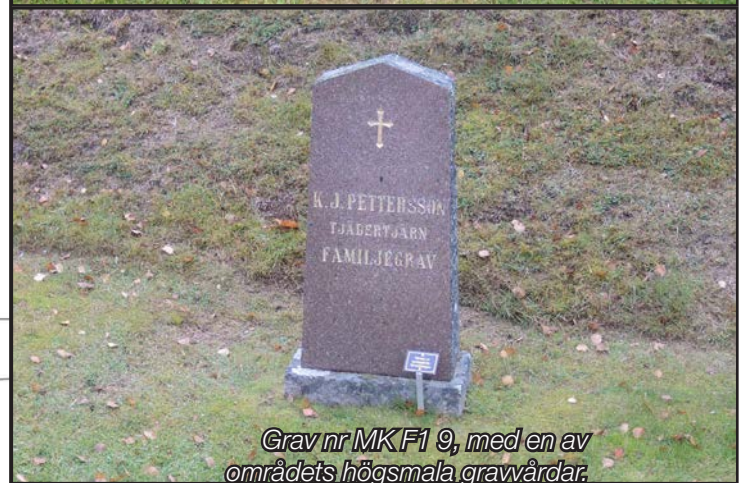
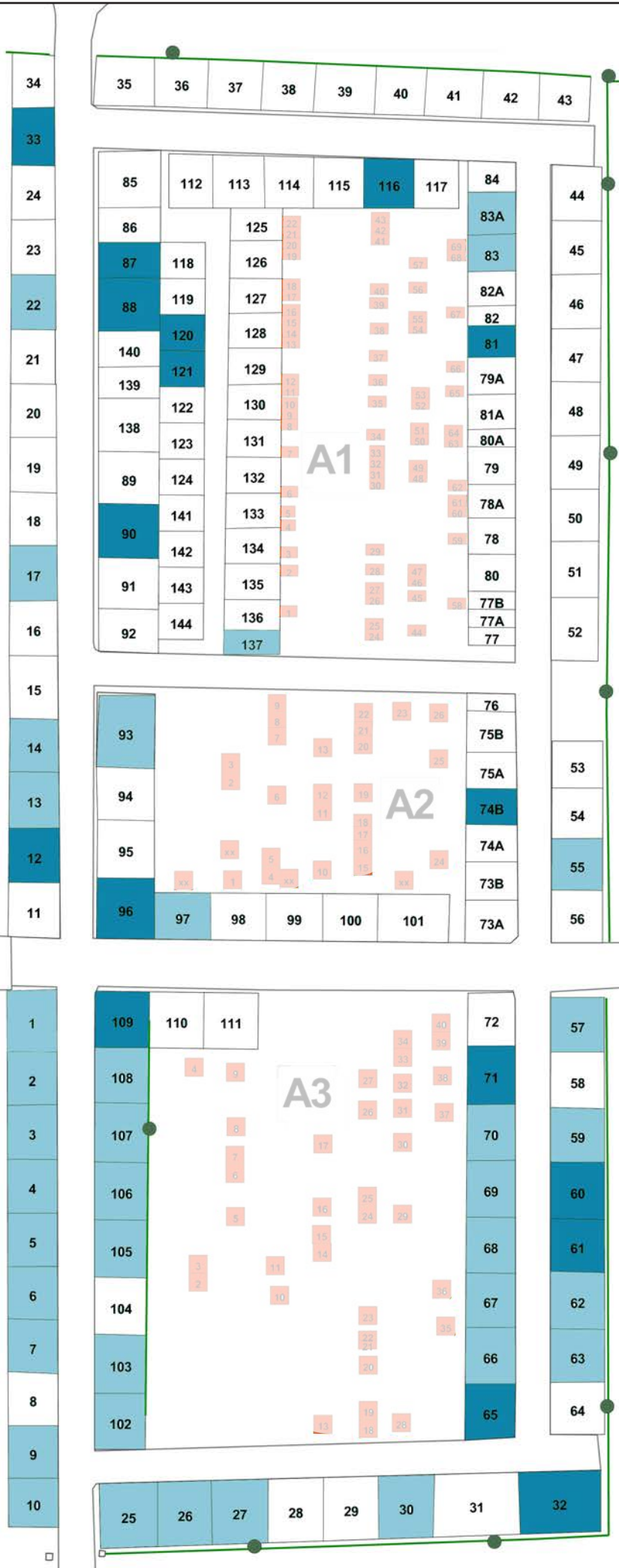
Förekomsten av en rygghäck i områdets södra kvarter är ett möjligen ursprungligt karaktärsdrag, och eftersom häcken finns kvar i just det kvarteret föreslås alla gravvårdar i den södra delen av mellankyrkogården få ett högt eller mycket högt skyddsvärde för att bevara områdets modernistiska karaktär.

- Samtliga inventerade högsmala gravvårdar inom området ges ett högt eller mycket högt skyddsvärde.
- Övriga gravvårdar som besitter en eller fler skyddsvärda egenskaper (se bilaga 1, *skyddsvärda egenskaper*) tilldelas högt eller mycket högt skyddsvärde.

Gravvårdar som inte besitter några särskilt skyddsvärda egenskaper, men vars form och material bidrar till upprätthållandet av områdets arkitektoniska sammansättning, exempelvis bredlåga modernistiska gravvårdar utan titel, rik inskription eller personhistoria, eller som har flera mycket likartade motsvarigheter inom kvarteret, tilldelas inget skyddsvärde. Dessa gravvårdar skulle i princip kunna bytas ut mot nya gravvårdar med likartad form och materialsammansättning utan att den arkitektoniska helheten skulle brytas.

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
MK E1 81	1956	Karl Wiktor Gustafsson	Mycket högt
MK E1 137	1961	Matilida Lindvall	Högt
MK F1 1	1930	Karlsson	Högt
MK F1 2	-	Karl Israelsson	Högt
MK F1 3	1931	Frits Jonsson	Högt
MK F1 4	1931	Anna Karlsson f. Lind	Högt
MK F1 5	1931	Jansson	Högt
MK F1 6	1971/1932	Johansson/Myhrman	Högt
MK F1 7	-	Karlsson	Högt
MK F1 9	-	K J Pettersson	Högt
MK F1 10	-	Gustav Matsson	Högt
MK F1 12	1932	Jansson	Mycket högt
MK F1 13	-	E Dahlström	Högt
MK F1 14	-	Viktor Karlsson	Högt
MK F1 17	-	Göte Johansson	Högt
MK F1 22	-	Karl Rask	Högt
MK F1 25	-	G Jansson	Högt
MK F1 26	-	E Eriksson	Högt
MK F1 27	1950/1977	Lundberg	Högt

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
MK F1 30	-	Karl Sundkvist	Högt
MK F1 32	1935	Holmgren	Mycket högt
MK F1 33	-	A J Johansson	Mycket högt
MK F1 55	-	Karl Bryngel	Högt
MK F1 57	1945	Jansson/Gustavsson	Högt
MK F1 59	-	Kristiansson	Högt
MK F1 60	-	K E Andersson	Mycket högt
MK F1 61	-	Helmer Karlsson	Mycket högt
MK F1 62	-	Sjökvisst	Högt
MK F1 63	-	Gustavsson	Högt
MK F1 65	-	Larsson	Mycket högt
MK F1 66	-	Ersson	Högt
MK F1 67	-	Jansson	Högt
MK F1 68	-	O F Forsberg	Högt
MK F1 69	-	P E Persson	Högt
MK F1 70	-	Karl Elgh	Högt
MK F1 71	-	O R Wetterskog	Mycket högt
MK F1 74B	-	Per August Pettersson	Mycket högt
MK F1 83	-	Knut Larsson	Högt
MK F1 83A	-	Algot Törnkvisst	Högt
MK F1 87	1948	Larsson	Mycket högt
MK F1 88	1948	Bergman	Mycket högt
MK F1 90	-	Ernst Rapp	Mycket högt
MK F1 93	1943	Hellsing	Högt
MK F1 96	1970	Danielsson	Mycket högt
MK F1 97	-	Gustav Sundström	Högt
MK F1 102	1958	Larsson	Högt
MK F1 103	-	Viktor Matsson	Högt
MK F1 105	-	Arthur Hellsing	Högt
MK F1 106	-	Hjalmar Eriksson	Högt
MK F1 107	1977/1945	Jansson	Högt
MK F1 108	-	Knut Henriksson	Högt
MK F1 109	-	Artur Larsson	Mycket högt
MK F1 116	1954	Carlsson	Mycket högt
MK F1 120	1951	Sarah	Mycket högt
MK F1 121	1952	Andersson	Mycket högt

Områdets nordvästra yttergång. Terrasseringen upp mot område B agerar fond åt gravvårdarna, enligt Harald Wadsjös ideal.

Grav nr MK F1 17, med en av områdets högsnala gravvårdar.

Grav nr MK F1 74B, med en bredlåg modernistisk gravvård.

Grav MK F1 83A, med en modernistisk gravvård med grafisk dekor.

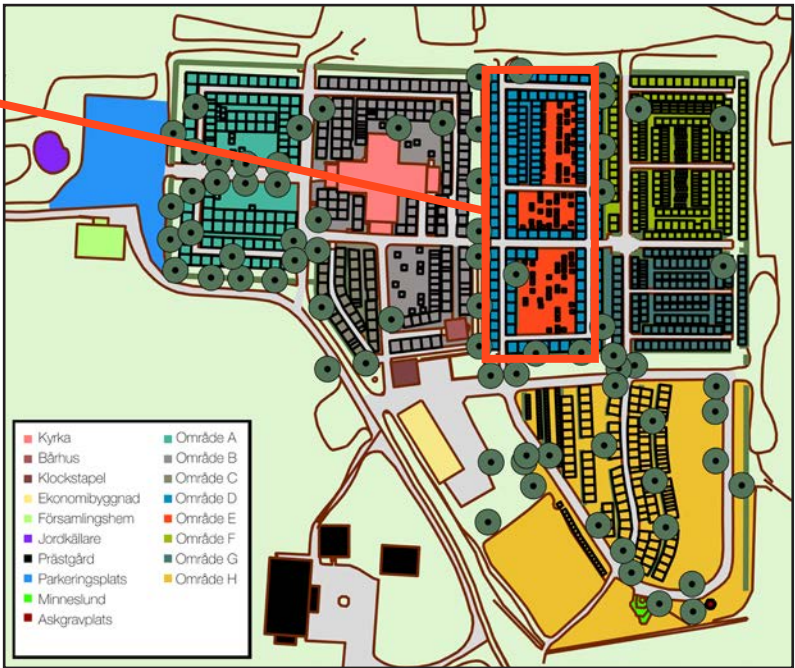
OMRÅDE E

Karaktärisering

Etablering	Området uppfördes samtidigt som område D.
Gravtyper	Linjegravar. Samtliga gravar är troligen kistgravar.
Terräng och läge	Del av mellankyrkogården. Området är situerat inuti område D.
Gångar och belysning	Området omgärdas delvis av grusgångar. Inom området är gångarna gräsbesådda. Ingen belysning förekommer.
Träd och buskar	En tuja växer framför en av linjegravarna.
Gravvårdar	Alla gravar är allmänna linjegravar som upplåtits utan kostnad för den begravne, vilket innebär att de gravvårdar som finns alla är enkla och jämförelsevis små. Den största andelen består av hällar, varav de flesta i diabas men även andra stenarter förekommer. En inte obetydlig andel gravvårdar är upprättstående gravvårdar som nästan alla är av högsmal modell, och utöver det finns det även kors i trä eller smide. Flera av träkorsen har sannolikt ersatts med nya genom åren, men det kulturhistoriska värdet för dem är ändå högt eftersom de visar på en gammal tradition snarare än på ett för den enskilda gravvården intressant material. Somliga av de allmänna linjegravarna har på senare år försetts med ytterligare namn och därmed i stort sett övergått till att bli familjegravar. I raderna av gravvårdar finns det många luckor där det antingen försvunnit gravvårdar eller aldrig ens funnits några från första början. Somliga av gravvårdarna är mycket tätt placerade trots att de är kistgravar. Detta beror sannolikt på att gravvårdarna tillkommit en tid efter själva begravningen när de efterlevande haft råd, och att de då placerats på en ungefärlig plats för själva graven. Gravvårdarna kan också ha flyttats i efterhand.
Samband med andra områden	Området omfattas av hela område D, och utgör med sina anspråkslösa linjegravar en kontrast till det området där familjegravarna är uppenbart mer dyrbara och därmed markerar en social och ekonomisk skillnad till linjegravarna. Vidare så har området även ett samband med östra kyrkogården i det att de bägge kyrkogårdsutvidgningarna (mellankyrkogården och östra kyrkogården) planlades enligt liknande mönster men detta samband är svagare för område E än för D eftersom östra kyrkogården saknar allmänna linjegravar.

Det norra kvarteret i området. Observera att endast de inre raderna hör till område E, kvarterets yttre rader hör till område D.

Värdering

- De allmänna linjegravarna i kontrast till de mer dyrbara familjegravarna i område D ger besökaren möjligheten att förstå vilka klasskillnader som i stor utsträckning präglat bygden.
- Det finns fortfarande många gravvårdar kvar på de gravar som ursprungligen anlagts, och gravvårdarnas utformning som antingen är enhetlig och stram i form av enkla hållar eller aningen mer individualistisk i form av upprättstående stenar eller kors visar hur människor med små medel ändå försökt lämna avtryck efter döden.
- Det är inte osannolikt att många av gravarna som belades innan systemet med allmänna gravar avskaffades 1964 aldrig försågs med gravvårdar, varför även luckorna i raderna kan berätta om mindre bemedlade människors gravskick.
- De mindre bemedlade människor som begrovs i allmänna linjegravar tillhör en grupp som traditionellt sällan uppmärksammas eller lyfts fram i historieskrivningen. Likaså har deras gravvårdar på kyrkogårdar i Sverige tidigare sällan uppvärderats eller försetts med bevarandeskydd. Att bevara de allmänna linjegravarna är även viktigt bland annat av anledningen att låta de gravvårdarna stå som motpol till mer dyrbara familjegravar, som ofta bevarats antingen genom försorg från efterlevande släktingar eller för sina kulturhistoriska värden. Historien är inte komplett eller sann utan berättelsen om samhällets fattiga och inte lika omskrivna befolkning.

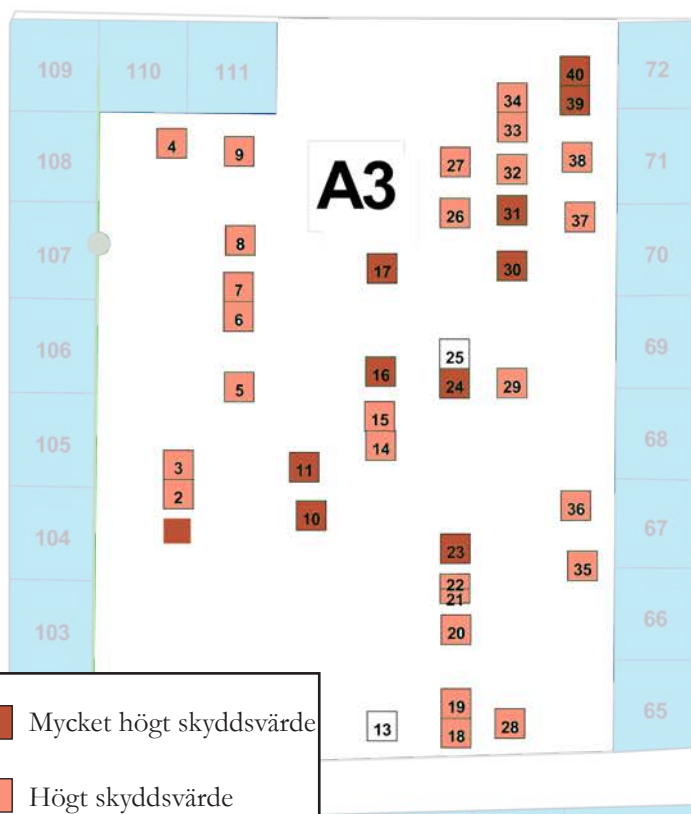
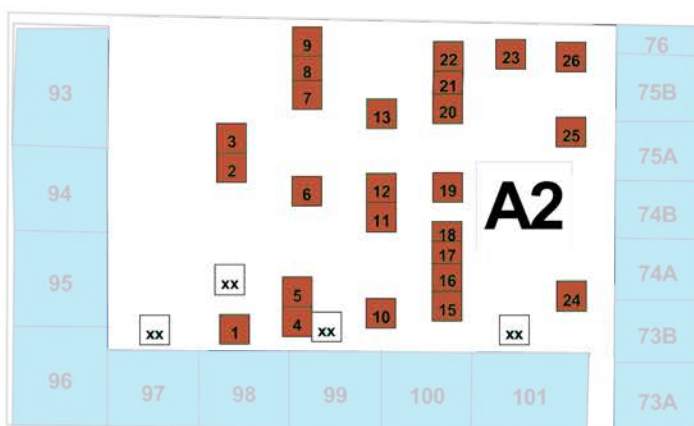
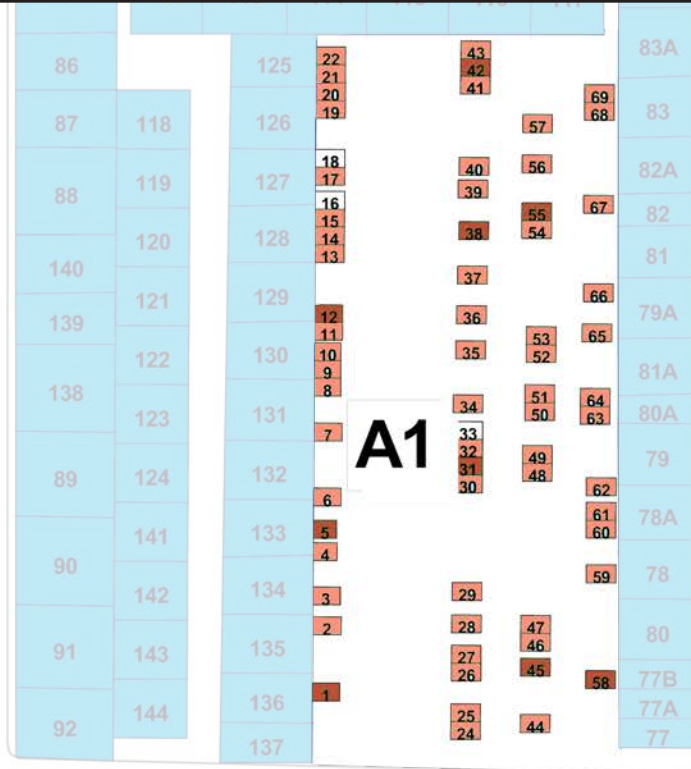
Urvalspremisser

Samtliga gravvårdar inom området tilldelas högt eller mycket högt skyddsvärde. De gravvårdar som dessutom besitter en eller flera särskilt skyddsvärda egenskaper (se bilaga 1, *skyddsvärda egenskaper*) kan tilldelas mycket högt skyddsvärde.

- Gravvårdarna i det mellersta kvarteret (MK A2 i gravlistan) har alla tilldelats mycket högt skyddsvärde så att det området får representera de människor som sällan blivit omskrivna i historieböckerna.

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
MK A1 1	1963	Hilma Käller	Mycket högt
MK A1 2	1963	Karlsson	Högt
MK A1 3	-	E O [...]sson	Högt
MK A1 4	-	-	Högt
MK A1 5	-	Adolf Gustafsson	Mycket högt
MK A1 6	1962	Karl Liten	Högt
MK A1 7	1962	Ulla Glaad	Högt
MK A1 8	1961	Elin Gustavsson	Högt
MK A1 9	1961	Ester Tillman	Högt
MK A1 10	1961	Emil Olsson	Högt
MK A1 11	1961	Kasper Andersson	Högt
MK A1 12	1961	Gottfrid Larsson	Mycket högt
MK A1 13	1960	Ida Karlsson	Högt
MK A1 14	1960	Helge Larsson	Högt
MK A1 15	-	Britta Svensson	Högt
MK A1 17/18	1959	Johan Henrik Hedqvist	Högt
MK A1 19	1959	Karolina Larsson	Högt
MK A1 20	1958	Per Johan Hellsing	Högt

- Mycket högt skyddsvärde
- Högt skyddsvärde

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
MK A1 21	1958	Gustaf Gustafsson	Högt
MK A1 22	1958	Helena Nykänen	Högt
MK A1 24	1953	Rickard Dahlman	Högt
MK A1 25	1953	Sofia Olsson	Högt
MK A1 26	1953	Frans Oskar Larsson	Högt
MK A1 27	1954	Matilda Glad	Högt
MK A1 28	1954	Wiktor och Hulda Danielsson	Högt
MK A1 29	1954	Ida Engström	Högt
MK A1 30	1954	G Evald Gustafsson	Högt
MK A1 31	1950-tal	Axel Karlsson	Mycket högt
MK A1 32	1955	Karolina Larsson	Högt
MK A1 34	1955	Jakobsson	Högt
MK A1 35	1955	Anna Larsson	Högt
MK A1 36	-	Erik Gustavsson	Högt
MK A1 37	1956	P O Olsson	Högt
MK A1 38	1956	Pietari Pönniäinen	Mycket högt
MK A1 39	-	-	Högt
MK A1 40	1956	Johan Höök	Högt
MK A1 41	1957	Konrad Larsson	Högt
MK A1 42	1950-tal	Ida Larsson	Mycket högt
MK A1 43	1958	Anna Hammarström	Högt
MK A1 44	1953	Klas Wetterskog	Högt
MK A1 45	1952	Johanna Tysk	Mycket högt
MK A1 46	1952	Lovisa Persson	Högt
MK A1 47	1952	Hanna Järnberg	Högt
MK A1 48	1952	Elin Karlsson	Högt
MK A1 49	1952	Maria Johansson	Högt
MK A1 50	1952	Amanda Gustafsson	Högt
MK A1 51	1952	Augusta Kristoferson	Högt
MK A1 52	1951	Edvard Eriksson	Högt
MK A1 53	1951	Anna Sofia Eriksson	Högt
MK A1 54	-	-	Högt
MK A1 55	1951	Tommy	Mycket högt
MK A1 56	1951	Anna Karlsson	Högt
MK A1 57	1951	Karl Johan Hedman	Högt
MK A1 58	1946	Karl Johan Gustavsson	Mycket högt
MK A1 59	1947	Gustaf Persson	Högt
MK A1 60	1947	Maria Hero	Högt
MK A1 61	1947	August Levin	Högt

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
MK A1 62	1947	Karl E Jansson	Högt
MK A1 63	1948	Algot Johansson	Högt
MK A1 64	1948	Matilda Tillman	Högt
MK A1 65	1948	Amanda Jansson	Högt
MK A1 66	-	C Johan Eriksson	Högt
MK A1 67	1949	Karl Jansson	Högt
MK A1 68	1950	Erik Eriksson	Högt
MK A1 69	1950	Josefina Eriksson	Högt
MK A2 1	1945	Johanna Jansson	Mycket högt
MK A2 2	1945	Charlotta Andersson	Mycket högt
MK A2 3	1945	P J Jansson	Mycket högt
MK A2 4	1944	Klara Johansson	Mycket högt
MK A2 5	1944	Johanna Nilsson	Mycket högt
MK A2 6	1944	Märta Katarina Strandberg	Mycket högt
MK A2 7	-	G W Meijer	Mycket högt
MK A2 8	1943	A Höök	Mycket högt
MK A2 9	-	Elin Karlsson	Mycket högt
MK A2 10	1942	Per Höök	Mycket högt
MK A2 11	1942	David Abrahamsson	Mycket högt
MK A2 12	1942	Johanna Berg	Mycket högt
MK A2 13	1943	Sofia Eriksson	Mycket högt
MK A2 15	1942	Frida Höök	Mycket högt
MK A2 16	-	Maria Andersson	Mycket högt
MK A2 17	1942	Stina Lotta Persson	Mycket högt
MK A2 18	1941	A Gustavsson	Mycket högt
MK A2 19	-	Gustaf Larsson	Mycket högt
MK A2 20	1941	Johan Larsson	Mycket högt
MK A2 21	1941	Matilda Jansson	Mycket högt
MK A2 22 a	1941/1961	John och Ida Lovisa Johansson	Mycket högt
MK A2 22 b	1941	Ulrika Gustavsson	Mycket högt
MK A2 23	-	L E Löfström	Mycket högt
MK A2 24	-	Dorotea Alriksson	Mycket högt
MK A2 25	1939	Augusta Sundell	Mycket högt
MK A2 26	1939	Margareta Setterberg	Mycket högt
MK A3 1	-	Rickard Fagrells familjegrav	Mycket högt
MK A3 2	-	-	Högt
MK A3 3	1930-tal	Karl Jansson	Högt
MK A3 4	-	[...]son	Högt
MK A3 5	-	Far	Högt

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
MK A3 6	-	J P Törnqvist	Högt
MK A3 7	1936	Ida Karlsson	Högt
MK A3 8	-	Elis Larsson	Högt
MK A3 9	-	Gerda Resare	Högt
MK A3 10	-	Matilda Jansson	Mycket högt
MK A3 11	1935	Hilma Danielsson	Mycket högt
MK A3 14	-	-	Högt
MK A3 15	1934	Charlotta Jansson	Högt
MK A3 16	1934	Juvas Karin Karlsson	Mycket högt
MK A3 17	1934	Sara Larsson	Mycket högt
MK A3 18	-	-	Högt
MK A3 19	-	-	Högt
MK A3 20	1932	Karl J Johansson	Högt
MK A3 21 & 22	1932/1982	Sjökvist	Högt
MK A3 23	1932	Karl Alriksson	Mycket högt
MK A3 24	-	Ingrid Gustavsson	Mycket högt
MK A3 26	1933	Gomer Karlsson	Högt
MK A3 27	-	-	Högt
MK A3 28	1932	Katarina Andersson	Högt
MK A3 29	-	Anna Nordal	Högt
MK A3 30	1931	Anna Skagerberg	Mycket högt
MK A3 31	-	Emelia Eriksson	Mycket högt
MK A3 32	1930-tal	Lovisa Andersson	Högt
MK A3 33	-	Erik [...]	Högt
MK A3 34	1930	Hulda Jansson	Högt
MK A3 35	-	-	Högt
MK A3 36	-	-	Högt
MK A3 37	1930	Elin Gustavsson	Högt
MK A3 38	1930	Johanna Wetterskog	Högt
MK A3 39	1930	Maria Alriksson	Mycket högt
MK A3 40	-	Johanna Lundberg	Mycket högt

Områdets södra kvarter mot nordväst. Observera att endast kvarterets inre omfattas ingår i området, de yttre gravarna hör till område D.

Grav nr MKA1 4, med ett originellt smideskors.

Grav nr MK A2 25, med en av områdets högsnala gravvårdar.

Grav nr MKA2 10, med en diabasgravhäll med text i relief.

F

OMRÅDE F

Karaktärisering

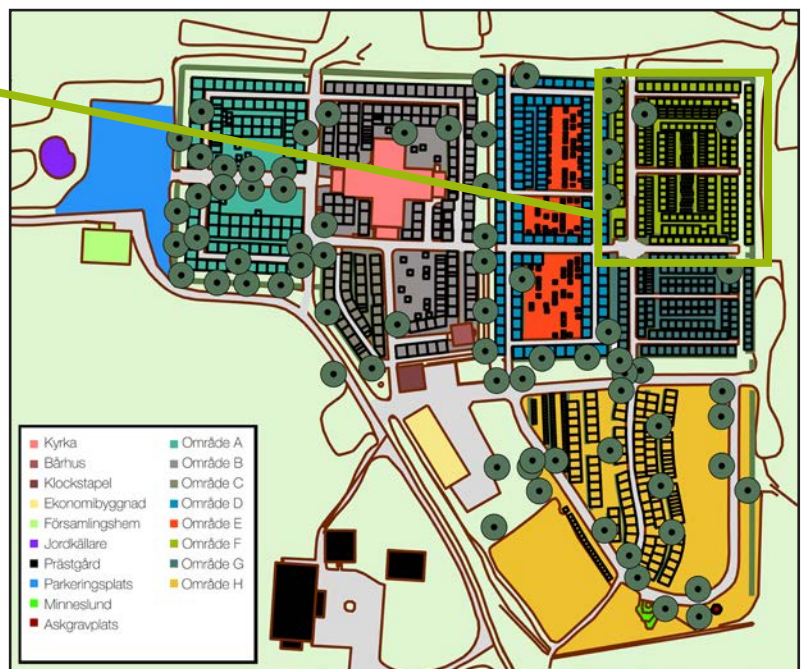
Etablering	Området uppfördes 1955 efter ritningar av Erik Fant och Jörgen Fåk (efter Fants död). Majoriteten av gravarna är dock från 1960- och 70-talen, vilket tyder på att det tog ett tag innan området började användas.
Gravtyper	Familjegravar, enkelgravar och urngravar.
Terräng och läge	Del av östra kyrkogården. Området är rektangulärt och situerat öster om område D. I syd angränsar det till område G. Området terrasserades vid anläggandet och sluttar svagt åt öster.
Gångar och belysning	Området har ett kamformat nät av grusgångar. Inuti kvarteren och längs östra sidan är gångarna grästäckta men bestod ursprungligen av gångplattor. En lykta finns i områdets västkant.
Träd och buskar	På tre sidor omgärdas området av häckar. Inne i kvarteren finns rygghäckar, som i mitten av området bildar en meanderslinga. I områdets nordvästra och nord-östra hörn står i rygghäckarna två välvuxna träd: en lönn och en rönn. Till skillnad från de flesta andra områden på kyrkogården så finns det inga träd planterade i områdets gränshäckar.
Gravvårdar	På Erik Fants ritningar över området är fickorna i meanderrygghäcken reserverade för familjegravar, vilket är en avvikelse från i dag då dessa platser nu är vigda åt urngravar. Familjegravarna är till övervägande del bredlåga modernistiska gravvårdar i röd granit, diabas och ljus granit. Urngravarna har hällar av röd eller grå granit. Enkelgravarna påminner i sin karaktär en del om linjegravar. De har en blandning av hällar och stående bredlåga mindre gravvårdar i röd granit, diabas, och grå och ljus granit.
Tappställen	I områdets sydöstra gräns, mot område G, finns ett tappställe.
Samband med andra områden	Området bär stora utseendemässiga likheter med område G eftersom bägge är en del av utvidningen östra kyrkogården. I sin arkitektur påminner östra kyrkogården om mellankyrkogården (områdena D & E) men med den stora skillnaden att allmänna linjegravar saknas i östra kyrkogården, troligen eftersom systemet med allmänna linjegravar avskaffades 1964 – alltså ungefär samtidigt som området började tas i bruk.
Siktlinjer	Från områdets nedre kant finns viktiga siktlinjer upp mot kyrkan på krönet.

Områdets norra kvarter mot nordost. Området är ett välbevarat exempel på en kyrkogård enligt Harald Wadsjös ideal.

27	87	148-149	206-207	264-265	302-303	340-341	378-379	436-437	494-495	508-509
26	85-86	147	205	263	301	339	377	435	493	
25	83-84	146	204	262	300	338	376	434	492	
24	81-82	145	203	261	299	337	375	433	491	
23	144	143	201-202	259-260	297-298	335-336	373-374	431-432	489-490	
22	141	140	199-200	258	46	47	48	430	487-488	
21	77-78	139	197-198	257	43	44	45	429	485-486	
20	75-76	138	195-196	256	40	41	42	428	483-484	
19	73-74	137	193-194	255	37	38	39	427	481-482	
18	71-72	136	191-192	254	34	35	36	426	479-480	
17	135	134	253	252	31	32	33	425		
16	133	132	251	250	28	29	30	424		
15	69-70	131	249	248	25	26	27	423		
14								422		
13								421		
12										

67-68	131	189-190	248	22	23	24	420	477-478
65-66	130	187-188	247	19	20	21	419	475-476
63-64	129	185-186	246	16	17	18	418	473-474
61-62	128	183-184	245	13	14	15	417	471-472
59-60	127	181-182	244	10	11	12	416	469-470
57-58	126		243	7	8	9	415	
55-56	125		242	4	5	6	414	
53-54	124		241	1	2	3	413	
51-52	123		240				412	
49-50	122		239				411	
47-48	121							
45-46	120	179-180	237-238	295-296	333-334	371-372	409-410	467-468
43-44	119							
41-42	118							
39-40	117	176-178	234-236	292-294	330-332	368-370	406-407	464-466
37-38	116							
35-36		114-115	174-175	232-233	290-291	328-329	366-367	404-405
33-34								402-403
31-32								400-401
29-30								398-399
27-28								396-397
25-26								394-395
23-24								392-393
21-22								390-391
19-20								388-389
17-18								386-387
15-16								384-385
13-14								382-383
11-12								380-381
9-10								378-379
7-8								376-377
5-6								374-375
3-4								372-373
1-2								370-371

Värdering

- Områdets bredlåga eller låga modernistiska gravvårdar är mycket tidstypiska och välbevarade. De är även placerade i linjer på ett upprepande sätt som var väldigt typiskt från 1930 och framåt. Placeringen och formen på gravvårdarna skapar en struktur som med fördel kan användas för att exemplifiera och öka samtidens insikt i den moderna kyrkogårdsarkitekturen 1930-1980.
- Den upprepande och sammanhållna kyrkogårdsarkitekturen kan uppfattas som en värdefull estetiskt kontrast till vår egen tids mer individualistiska och spretigt utformade gravvårdar.
- Inom området finns en rik samling gravvårdar från 1960- och 70-talen, något som på övriga kyrkogården med undantag för område G bara förekommer i mindre omfattning.
- Områdets rygghäckar är värdefulla ur ett estetiskt perspektiv då de kan utgöra en del i enskilda gravanordningars arkitektoniska helhet. Rygghäckarna kan även vara värdefulla på grund av att de bidrar till att skapa ekologisk mångfald på kyrkogården.

Urvalspremisser

Gravvårdar som besitter en eller fler skyddsvärda egenskaper (se bilaga 1, *skyddsvärda egenskaper*) tilldelas mycket högt skyddsvärde. Bland dessa återfinns inom området:

- Gravvårdar med titlar som kan berätta om socknens invånare och deras sysslor i det förflutna.
- Gravvårdar med personhistoriska värden eller gårdsnamn.
- Gravvårdar med rik inskription eller en för kyrkogården ovanlig utformning.

Den största andelen övriga gravvårdar besitter inte några särskilt skyddsvärda egenskaper men har form och material som starkt bidrar till upprätthållandet av områdets modernistiska karaktär och arkitektoniska sammansättning. Av dessa har två rader med familjegravar från 1960- respektive 70-talet, två rader med enkelgravar från 1960- respektive 70-talet samt en ruta med urngravar från 1960- och 70-talen tilldelats högt skyddsvärde för att ge möjlighet till framtiden att förstå områdets arkitektoniska sammanhang. Raderna som valts ut saknar luckor och är någorlunda sammanhängande. Övriga gravvårdar skulle i princip kunna bytas ut mot nya gravvårdar med likartad form och materialsammansättning utan att den arkitektoniska helheten skulle brytas.

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
ÖK E1 128	1968	Jonson	Mycket högt
ÖK E1 132	1968	Hanna Skalare	Högt
ÖK E1 133	1968	Folke Johansson	Högt
ÖK E1 134	1968	Gustaf Bäck	Högt
ÖK E1 135	1969	Selma Eriksson	Högt
ÖK E1 136	1969	Ernfrid Becker	Högt
ÖK E1 137	1970	Astrid Andersson	Högt
ÖK E1 239	1971	Gunnar Herou	Högt
ÖK E1 240	1972	Kristian Karlsson	Högt
ÖK E1 241	1974	Herman Herou	Högt
ÖK E1 242	1975	Anselm Helsing	Högt
ÖK E1 243	1975	Josef Resare	Högt
ÖK E1 244	1975	Gustav O L Nordh	Högt
ÖK E1 245	1976	Johannes Kuusikoski	Högt
ÖK E1 246	1976	Bygg Karl	Mycket högt

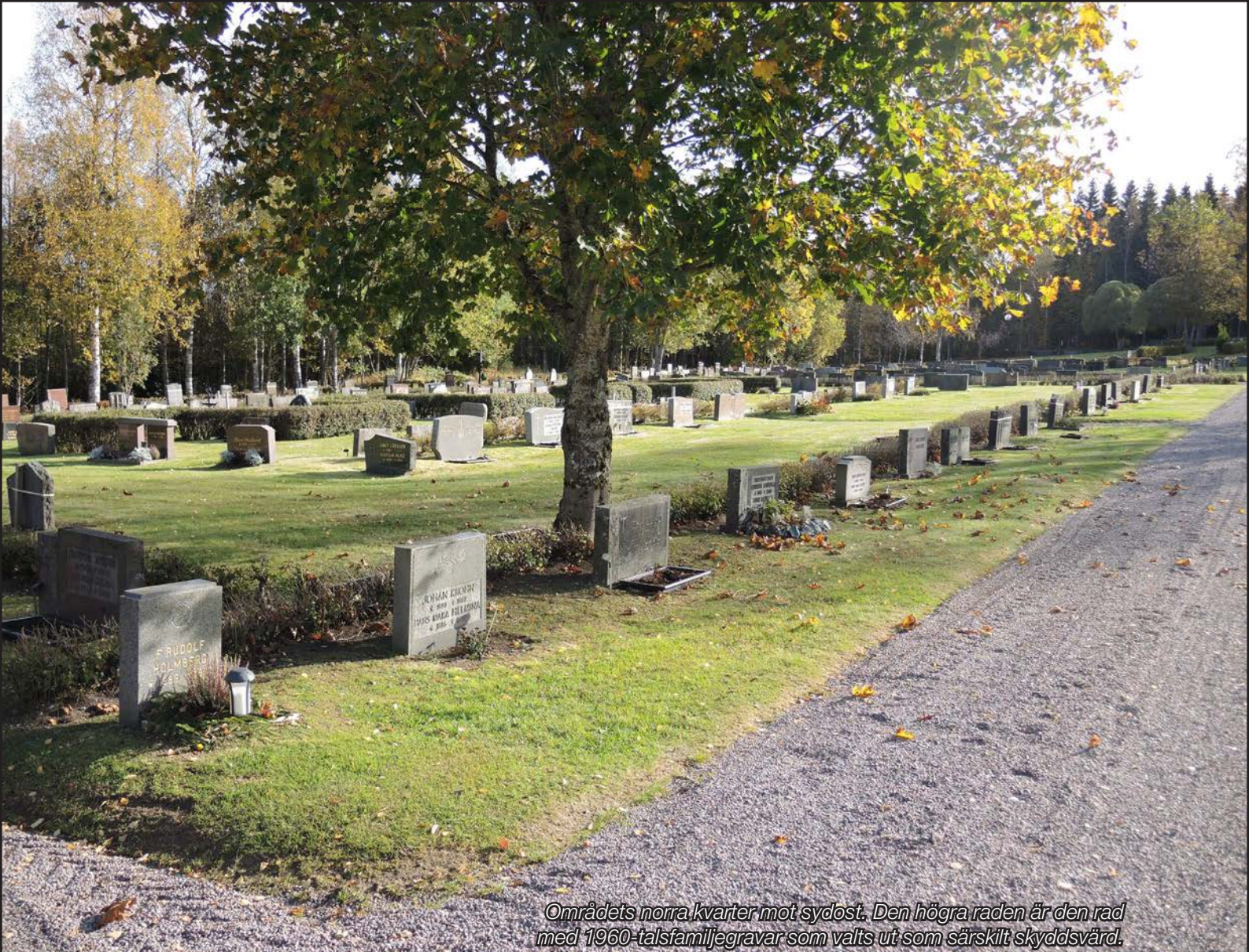
Östra Kyrkogården

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer Ålder Namn på grav Värde

ÖK E1 411	1994	Karl och Hulda Bork	Mycket högt
ÖK F1 21	1963	Georg Larsson	Mycket högt
ÖK F1 61-62	1963	Nordahl	Mycket högt
ÖK F1 69-70	1965	Dahl	Mycket högt
ÖK F1 71-72	-	Anton Mattsson	Högt
ÖK F1 73-74	-	J G Törnqvist	Högt
ÖK F1 75-76	1967	Dalman	Högt
ÖK F1 77-78	-	Karl Herou	Högt
ÖK F1 79-80	1968	Gustafsson	Högt
ÖK F1 81-82	1969	Rahkola	Mycket högt
ÖK F1 83-84	1969	Glaad	Högt
ÖK F1 85-86	1970	Krohn	Högt
ÖK F1 114-115	1965	Gustafsson	Mycket högt
ÖK F1 191-192	1973	Gustavsson	Högt
ÖK F1 193-194	1973	Gustafson	Högt
ÖK F1 195-196	1976	Klasa	Högt
ÖK F1 197-198	1974	Resare	Högt
ÖK F1 199-200	1975	Pettersson	Högt
ÖK F1 335-336	-	Einar Karlsson (ej utskrivet på grav)	Mycket högt
ÖK F1 404-405	1967	Lennart Kristoffersson	Mycket högt
ÖK F1 475-476	1976	Sten Andersson & Sylvia Hedvall	Mycket högt
ÖK F1 626-627	-	Ragnar Gustafson	Mycket högt
ÖK U1 1	1967	Olsson	Högt
ÖK U1 2	1965	Andersson	Högt
ÖK U1 3	1978	Selsmark	Högt
ÖK U1 4	1969	Olof Nilsson	Högt
ÖK U1 5	1970	Carlsson	Högt

Områdets norra kvarter mot sydost. Den högra raden är den rad med 1960-talsfamiljegravar som valts ut som särskilt skyddsvärd.

Grav nr ÖKF1 79-80, med en bredlåg senmodernistisk gravvård.

Grav nr ÖKF1 475-476, uppförd över en bergssprängare.

Grav nr ÖKE1 128, med en av områdets gravstenshällar.

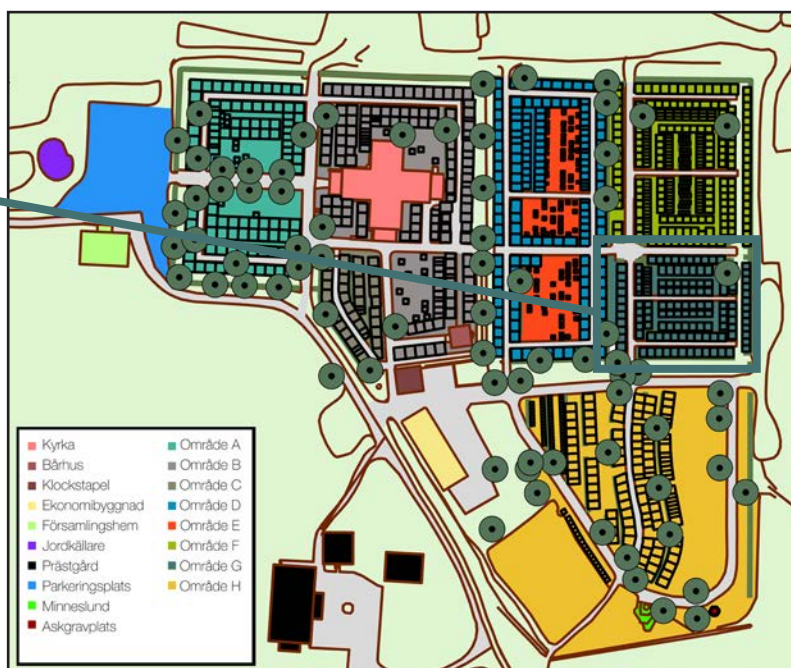
OMRÅDE G

Karaktärisering

Etablering	Samtidigt som område F, 1955.
Gravtyper	Familjegravar och enkelgravar.
Terräng och läge	Del av östra kyrkogården. Beläget i direkt angränsning söder om område F, öster om område D, och norr om område H. Området terrasserades vid anläggandet och sluttar svagt åt öster.
Gångar och belysning	Området har ett kamformat nät av grusgångar. Inuti kvarteren och längs östra sidan är gångarna gräsbesädda. En lykta finns i områdets västkant.
Träd och buskar	På tre sidor omgärdas området av häckar. Inne i kvarteren finns rygghäckar. I områdets nordöstra hörn står i rygghäcken en välvuxen rönn. Till skillnad från de flesta andra områden på kyrkogården så finns det inga träd planterade i områdets gränshäckar men vid passagen till område H finns en samling höga björkar.
Gravvårdar	Familjegravarna är till övervägande del bredlåga modernistiska gravvårdar i röd granit, diabas, och ljus och grå granit. Enkelgravarna är i röd granit, diabas, och grå och ljus granit och består till största del av hållar men även ett par högsmla mindre gravvårdar förekommer.
Tappställen	Det finns två tappställen i området: ett vid passagen till område H och ett till vänster om trappen ned från område D.
Samband med andra områden	Området bär stora utseendemässiga likheter med område F eftersom bägge är en del av utvidningen östra kyrkogården. I sin arkitektur påminner östra kyrkogården om mellankyrkogården (områdena D & E) men med den stora skillnaden att allmänna linjegravar saknas i östra kyrkogården.
Siktlinjer	Från områdets nedre kant finns viktiga siktlinjer upp mot kyrkan på krönet.

Områdets södra kvarter mot nordost. Området är ett välbevarat exempel på en kyrkogård enligt Harald Wadsjös ideal.

Värdering

- Områdets bredlåga eller låga modernistiska gravvårdar är mycket tidstypiska och välbevarade. De är även placerade i linjer på ett upprepande sätt som var väldigt typiskt från 1930 och framåt. Placeringen och formen på gravvårdarna skapar en struktur som med fördel kan användas för att exemplifiera och öka samtidens insikt i den moderna kyrkogårdsarkitekturen 1930-1980.
- Den upprepande och sammanhållna kyrkogårdsarkitekturen kan uppfattas som en värdefull estetiskt kontrast till vår egen tids mer individualistiska och spretigt utformade gravvårdar.
- Inom området finns en rik samling gravvårdar från 1960- och 70-talen, något som på övriga kyrkogården med undantag för område F bara förekommer i mindre omfattning.
- Områdets rygghäckar är värdefulla ur ett estetiskt perspektiv då de kan utgöra en del i enskilda gravanordningars arkitektoniska helhet. Rygghäckarna kan även vara värdefulla på grund av att de bidrar till att skapa ekologisk mångfald på kyrkogården.

Urvalspremisser

Enskilda gravvårdar som besitter en eller fler skyddsvärda egenskaper (se bilaga 1, *skyddsvärda egenskaper*) tilldelas mycket högt skyddsvärde. Bland dessa återfinns:

- Gravvårdar med personhistoria
- Gravvårdar med en för kyrkogården ovanlig utformning
- Gravvårdar med titel, varav en stor andel med titeln *skogvaktare*, vilket tydliggör traktens övergång till skogsbruk som huvudnäring

Gravvårdar som inte besitter några särskilt skyddsvärda egenskaper, men vars form och material bidrar till upprätthållandet av områdets arkitektoniska sammansättning, exempelvis bredlåga modernistiska gravvårdar utan titel, rik inskription eller personhistoria, eller som har flera mycket likartade motsvarigheter inom kvarteret, tilldelas inget skyddsvärde. Dessa gravvårdar skulle i princip kunna bytas ut mot nya gravvårdar med likartad form och materialsammansättning utan att den arkitektoniska helheten skulle brytas.

Särskilt skyddvärda gravvårdar

Gravnummer	Ålder	Namn på grav	Värde
ÖK E1 109	1963	Martin Hansson	Mycket högt
ÖK E1 110	1963	Maj-Lis Svensson	Mycket högt
ÖK E1 111	1963	Marja-Leena Venäläinen	Mycket högt
ÖK F1 3	-	J M Edvardsson	Mycket högt
ÖK F1 9	-	Vilhelm Persson	Mycket högt
ÖK F1 10	1961	Abrahamsson	Mycket högt
ÖK F1 30-32	1964	Barbro Hjortsberg	Mycket högt
ÖK F1 39-40	-	Berglund	Mycket högt
ÖK F1 41-42	-	Gustaf Andersson	Mycket högt
ÖK F1 223-224	1970	Olsson	Mycket högt
ÖK F1 269-271	1968	Gustavsson	Mycket högt
ÖK F1 348-349	1968	Abrahamsson	Mycket högt
ÖK F1 357-358	1971	Jansson	Mycket högt
ÖK F1 460-461	1968	Jakobsson	Mycket högt
ÖK F1 532-533	1974	Johansson	Mycket högt

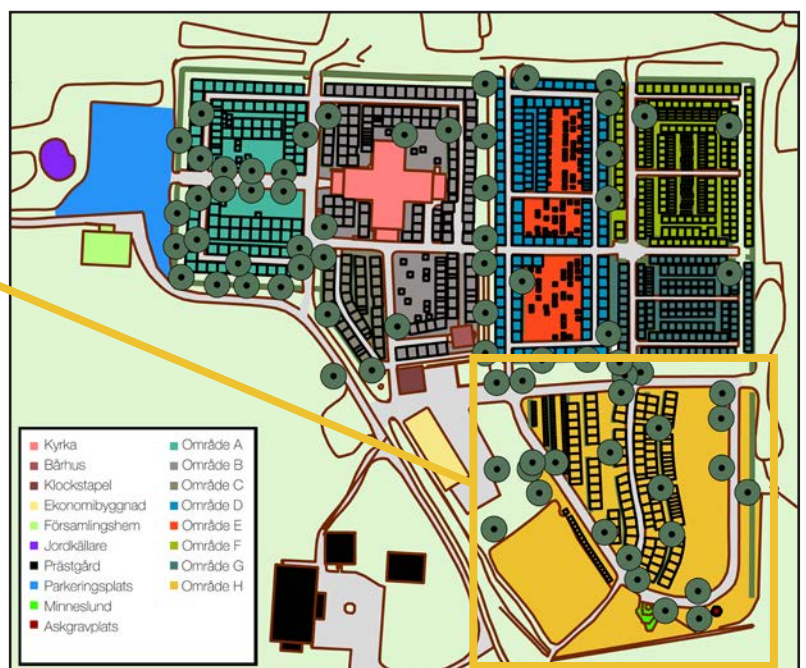
OMRÅDE H

Karaktärisering

Etablering	Invigdes 1978 efter att ha planerats sedan 1974. Trädgårdskonsulent Nils Örnefeldt ritade utvidgningen.
Gravtyper	Familjegravar, enkelgravar, urngravar, askgravplatser och minneslund.
Terräng och läge	Området är situerat söder om område G och D. Delen närmast övriga kyrkogården är en kilformad och öppen medan det i sydväst finns ett naturligt skogsområde, ursprungligen tänkt som skogskyrkogård.
Gångar och belysning	Grusgångar omgärdar och delar det kilformade området. Genom skogspartiet går en liten grusstig. Flera lyktor finns i området.
Träd och buskar	Områdets östra gräns består av en häck och inne i det kilformade området har alla rader med gravar rygghäckar, som bryts upp med oregelbundna mellanrum. Området är den del av kyrkogården som har störst variationsrikedom gällande träd. Inom området finns bland annat björk, lönn, rönn och pil. Skogsområdet är blandskog dominerad av gran. Längs med stenmuren vid områdets södra gräns växer ormbunkar.
Gravvårdar	Gravvårdarna är placerade i rader från nord till syd, de fyra östligaste i böljande vågform och de sex västligaste i raka led. Alla gravvårdar är placerade utefter rygghäckar, och stora delar av området är ännu ej belagt. Samtliga gravvårdar inom området är från 1980 eller senare och omfattas därför inte av den här inventeringen.
Prydnadsplanteringar	Askgravplatsen är en hexagonal konstruktion som består av en stenram som omfattar en prydnadsplantering i vars mitt ett mindre träd är planterat.
Tappställen	Det finns inom området ett tappställe, i det sydöstra hörnet.
Skulpturer	Vid minneslunden finns en liten damm och i den står en skulptur föreställande en människofigur med öppen famn stående på en cirkel. Runt skulpturen finns höga ljushållare.

Södra kyrkogården mot norr, med raden med urngravar till vänster i bild och med minneslunden i ryggen.

SAMMANFATTNING

På uppdrag av Gränge-Säfsnäs församling har Dalarnas museum genomfört en kulturhistorisk inventering av Säfsnäs kyrkogård.

Kyrkogården är belägen i Säfsbyn nära Fredriksberg, en bruksort i Västerbergslagen. I socknen fanns ett flertal bruk och hyttor men de avvecklades kring 1800-talets slut som en del i ett led av stora strukturrationaliseringar, och ersattes delvis av skogsbruk med pappersbruk och sågverk.

Säfsnäs började 1748 som kapellag under Nås men bröt sig ut och bildade egen socken 1798. Den nuvarande kyrkan är från 1762 men det första kapellet färdigställdes redan 1723 och den första kyrkogården tillkom 1736. Dessförinnan transporterades bygdens döda till Nås för begravning. Det finns inte särskilt många spår från kyrkogårdens tidigaste historia, varken i litteratur, på kartor eller på den fysiska kyrkogården. Mindre utvidgningar skedde fortlöpande under 1700- och 1800-talet, och större utvidgningar tillkom västerut 1893, österut 1929, ytterligare österut 1955, och slutligen söderut 1978.

Beträffande kyrkogårdens gravvårdar är lejonparten av dessa uppförda efter 1930. På gamla kyrkogården (områdena A, B och C) finns ett fåtal äldre gravvårdar, varav de allra äldsta är från 1820- och 1830-talen. Men det utmärkande karaktärsdraget för gamla kyrkogården är att den är mycket varierande, så förutom de riktigt gamla gravarna finns där även en stor mängd modernistiska bredlåga gravvårdar. Variationen gäller även den sociala status som gravvårdarna har: på gamla kyrkogården vilar både såväl samhällets elit med bruksägare och kyrkoherdar i påkostade stora familjegravar som mindre bemedlade människor utan titel i allmänna linjegravar.

Mellan- och östra kyrkogården å andra sidan är enhetligare och planlagda enligt modernismens ideal. Där är gravvårdarna mer likartade i form och storlek, men med variationer i dekor och typsnitt. Mellankyrkogården har en struktur med större enhetliga familjegravar ytterst som omger kvarterens inre där allmänna linjegravar finns, försedda med små hållar i diabas eller granit eller med mindre stående gravvårdar eller kors. Den strukturen återfinns inte riktigt på östra kyrkogården, utan där har kvarterens inre istället fyllts med urn- och enkelgravar vars gravvårdar är något större än mellankyrkogårdens linjegravars.

KÄLLOR

Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänst *Kartor, flygbilder och ortnamn* och används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet I2014/00618

Otryckta källor

Darphin, Jean-Paul, Kulturhistorisk karaktärisering av Säfsnäs kyrka, 2006

Uppsala landsarkiv (ULA)

Säfsnäs kyrkoarkiv, SE/ULA/11506/O I b

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA)

Topografiska serien, Säfsnäs socken

Erik Fants arkiv, SE/ATA/ENSK_35

Tryckta källor

”96-åring första gäst på Säfsnäs församlings nya kyrkogård”, Mora tidning, 28 augusti 1929, Dalarnas museums klipparkiv

Ahlberg, Hakon, *Dalarnas kyrkor i ord och bild*, Kronvall information i samarbete med Västerås stifts information, Falun, 1996

Andréasson, Anna, *Gravvårdar i sten: ett mångskiftande kulturarv*, Movium, Alnarp, 2012

Arosenius, Fredrik Reinhold, *Beskrifning öfver provinsen Dalarne*. 3, Vester Dalarnes fögderi, H.6, Säfsens eller Säfsnäs socken, Falun, 1867

Forsslund, Karl-Erik, *Med Dalälven från källorna till havet. Del 2, Väster Dalälven, Bok 7-8*, Åhlén & Åkerlund, Stockholm, 1926-1927

Génétay, Cissela & Lindberg, Ulf, *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval [Elektronisk resurs] : grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2014

Gottlund, Carl Axel, *Dagbok öfver dess resor på finnskogarne i Dalarne, Helsingland, Vestmanland och Vermland år 1817*, Faks.-utg., Dalarnas museum i samarbete med Finska litteratursällsk., Helsingfors, Falun, 1984 [1931]

Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, Centrala gravvårdskommittén, Stockholm, 2007

Hofberg, Herman, *Svenskt biografiskt handlexikon: alfabetiskt ordnade lefnadsteckningar af Sveriges namnkunniga män och kvinnor från reformationen till nuvarande tid. Förra delen, A-K*, Ny uppl., Bonnier, Stockholm, 1906
<http://runeberg.org/sbh/>

Hülphers, Abraham Abrahamsson, *Dagbok öfver en resa igenom de, under Stora Kopparbergs höfdingedöme lydande lähn och Dalarne år 1757*, [Falun], 1957 [1757]

Montelius, Sigvard, *Säfsnäsbrukens arbetskraft och försörjning 1600-1865: studier i en mellansvensk bruksbygd*, Diss. : Uppsala univ., Falun, 1962

Wahlberg, Mats, "Sockennamnet *Säfsnäs*" i Löfdahl, Maria, Skott, Fredrik & Wenner, Lena (red.), *Från sjö till hav: namn- och ordstudier tillägnade Birgit Falck-Kjällquist*, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg, Institutet för språk och folkminnen, Göteborg, 2010

Muntliga källor

En referensgrupp bestående av

Informant 1: Anne Halvarsson, f.d. kyrkokamrer

Informant 2: Lennart Halvarsson, lokalhistoriker

Informant 3: Hans Horm, ordförande för Gränge-Säfsnäs församlings fastighetsutskott

Informant 4: Roland Persson, kyrko- och fastighetsföreståndare vid Gränge-Säfsnäs församling

Informant 5: Anette Pettersson, kyrkväktare vid Gränge-Säfsnäs församling

Digitala källor

FMIS, Riksantikvarieämbetets nationella fornminnesinformationssystem

<http://www.fmis.raa.se/>, läst 2017-02-08

Om enskilda och allmänna gravar:

<http://www.jkpglm.se/Kulturmiljo/Manadens-historia/Manadens-historia-13/februari/>, läst 2017-02-10

<https://www.svenskakyrkan.se/kyrkogardens-historia---fran-gravkullar-till-minneslundar/>, läst 2017-02-10

Om Säfsnäs socken:

https://sv.wikipedia.org/wiki/S%C3%A4fsn%C3%A4s_socken/, läst 2017-02-08

https://sv.wikipedia.org/wiki/N%C3%A5s_socken/, läst 2017-02-08

